

Aylık Tarih

Yıl: 1 Sayı : 12 Şubat 2024

**Philadelphia Anadolu'da mı?
Eski İstanbul'da Esnaflar
İstanbul Kayıkları
Kıbrıs'ın Fethi ve Sultan II. Selim
Türkler Niçin Müslüman Oldular?
Odabaşı ve Kol Kethüdası
İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul)
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları**

Aylık Tarih

İçindekiler

Philadelphia Anadolu'da mı? 3

Eski İstanbul'da Esnaflar 6

İstanbul Kayıkları 10

Kıbrıs'ın Fethi ve Sultan II. Selim 16

Türkler Niçin Müslüman Oldular? 22

Odabaşı ve Kol Kethüdası 24

İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul) 26

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları 30

Philadelphia Anadolu'da mı?

Enis KARAKAYA
(Uzman Sanat Tarihçi)

İlgi Dergisi, Sonbahar 1990, S.24-27

Anadolu'nun kilise kurulan ilk yedi kentinden biri: Philadelphia

Antik Philadelphia, bugün Batı Anadolu'da, Manisa ili dahilinde kalmış olup, şimdiki Alaşehir ilçesi bunun üzerine kurulmuştur. A.B.D. 'deki, biri çok büyük ve ünlü olan kent dahil, pekçok yerleşmeye adını vermiş, dinsel öneminden dolayı Hıristiyanlık dünyasında ayrıcalıklı bir yeri olmuştur.

İşte tarihin ilk Philadelphia'sı Tmolos Dağı'nın (şimdiki Bozdağ) kuzey eteklerinde kurulmuştu. Bu geniş ova, özellikle tarım ürünleri yönünden oldukça verimli idi. Sık ağaçlı ormanlarla kaplı Tmolos ve diğer yüksek tepeler kış yağmurlarını ovaya çekiyor, Kogamos Çayı (Alaşehir Çayı) bu verimli toprakları cömertçe suluyordu. Ayrıca kent, ilkçağın önemli bir yolu üzerinde de bulunuyordu.

Tarım ürünleri yönünden bereketli ve iklimi mükemmel bu toprakların üzerinde ilkçağda bir Yunan sitesi kurulmuştu. Bu ufak yerleşme zamanla büyümüş, Lidya'luların kumandası altında Pers imparatorluğunun bir parçası olarak gelişmiştir. İ.Ö. 334 yılında bu bölge İskender'in eline geçmiştir. Daha sonra çıkan ayaklanmalar Annibal'in de yardımı ile III. Antiokhos tarafından İ.Ö. 281 yılında bastırılmış, İ.Ö. 190 yılında bu bölge Bergama Kralı I. Attalos'un eline

geçmiştir.

Roma yönetimi boyunca süren "Barış Devri" sırasında, kentin çevresine bir sur yapmaya dahi gerek duyulmamış, ova da savunmasız bir yerleşme olarak genişlemiştir. Bergama Kralı II. Attalos Philadelphos (İ.Ö. 159-138)'un bölgede kurmuş olduğu yerleşme, onun "kardeş sever" anlamına gelen adı ile anılmaya başlamıştır. Yeni yapılar inşa edilmiş, kent kısa zamanda gelişmiştir.

Yaşamış olduğu en feci depremlerden biri İ.S. 17 yılında kenti hemen hemen yerle bir etmişti. Tiberius (İ.S. 14-37) Küçük Asya'daki diğer kentlere olduğu gibi buraya da parasal yardımda bulunmuş, kısa sürede eskisinden daha gösterişli bir kent hâline gelmişti. Halk da şükran borcu olarak imparatora tapınak-

lar yaptırmış, kentin adı da Sezar'ın yeni kenti anlamına gelen "Neocaesarea" şeklinde değiştirilmiştir.

Günümüze hiçbir özlü kalıntı ulaşmasa da, Geç Antik Devrin zengin imar hareketlerine sahne olduğunu söyleyebiliriz. Şimdi Manisa Arkeoloji Müzesinde bulunan bir taş yazıt kentin Agorasına aittir ve Philadelphia'nın Antakya'dan vergi ayrıcalığı aldığını bildirmektedir. Bundan başka, yine bu döneme ait ele geçen heykel ve stel parçaları Manisa Arkeoloji Müzesine kaldırılmıştır.

Roma Dönemine ait anıtsal yapılardan bir tanesi tiyatrodur. Toptepe'nin yamacında, bundan yaklaşık 30 yıl önce su deposu kazımı sırasında ortaya çıkarıldıktan sonra üzeri örtülen tiyatro son

Ankit Tiyatro kalıntıları.

Bizans kilisesi kalıntıları.

yıllarda Manisa Arkeoloji Müzesi tarafından tekrar gün ışığına çıkartılıyor. Tepete sırtlarında sürdürülen kazı çalışmaları sonucunda antik bir tapınağa ait kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Tepenin kuzey kısmında ise akropol surlarının parçaları görülür.

Tarihî kaynaklar her ne kadar fazla değilse de, bunlardan İ.S. IV. yy. içlerine kadar kentin rahatını kaçıran herhangi bir durumun olmadığı anlaşılıyor. Bu uzun süreli devir kent için zenginlik ve refah dönemi olmuştur.

Kentin nekropolünün bulunduğu Esentepe eteklerinde, duvarları zengin fresko resimlerine sahip mezarodaları, bu dönemden kalma olup, bu, zenginlik ve refahın birer göstergesi niteliğindedir.

Bunların duvarlarındaki resimler cennetsel süs figürlerinin oluşturduğu zengin kompozisyonları içermektedirler. Birkaç yıl önce içler acısı durumda olan mezarlar, Manisa Müzesinin el koymasıyla temizlenip restore edilmiştir.

Mezarlar yol kazımı sırasında, rastlantı eseri bulunmuş olduğu için, şayet bu bölgede sistemli kazılar yapılırsa, bu görkemli mezarların sayısının artacağına muhakkak gözü ile bakabiliriz.

Hıristiyanlığın taraftar topladığı, Anadolu'da bu yeni dinin tanıtılıp, Pagan inançları ile mücadelelerin yapıldığı yıllarda Philadelphia bu idealde örgütlenmiş, Anadolu'nun yedi kentinden biri olarak ayrıcalıklı bir yere gelmiştir.

V. yy'da kent, özellikle Frigya'ya yakınlığı yüzünden kendini dinsel bir zıtlışmanın içinde bulmuştur. VI. yy'da ise imparatorluğun önemli bir dinsel kenti hâline gelmiştir. İşte bu yüzyıl içinde yapılmış olması muhtemel büyük bir ki-

lisenin (belki katedral binası) kalıntıları bugün ilçe merkezinde yer almaktadır. Halkın Açıkkapı ya da Üçayak dediği kilise, Aziz loannes'e adanmıştır. Üç tane kalın kubbe desteği dışında hiçbir kalıntı

kalınmış olan bu kilise, Sardes ve Hieropolis kubbeli basilikalarına benzer bir plana sahipti. Ardarda iki büyük kubbe, kilisenin naos kısmını örtüyordu. Yapının diğer kısımları yıkılmış, temelleri yol ve çevresindeki apartmanların altında kalmıştır. Kilise arazisi şahıs mülkiyetinde iken, son yıllarda hükümet tarafından istimlak edilerek açık hava müzesi hâline getirilmiştir. Kilise, büyük ölçülerinin yanında, duvarlarındaki zengin

fresko resimleri ile oldukça gösterişli bir yapı imiş. Ne yazık ki, fazla bir kalıntısı kalmamıştır.

Lidyalı loannes'in yazdıklarına bakılırsa,

VI. yy. Philadelphia için pek huzurlu geçmemiştir. Gaddarlığı ile ün salan Asya Piskoposu loannes Maksilloplumakios, kent halkına işkence yapmış, mal ve paralarına el koymuş. Bu yetmiyor muş gibi 542-543'deki bir veba salgını korkunç sonuçlar doğurmuştur. Bu kriz dönemi Anadolu'ya anarşi ve sefaleti getirmiş, bu felaketler ileride gerçekleşecek olan istilalar için bir çeşit davetiye olmuştur.

Kral II. Keyhusrev'in VII. yy. başlarında Anadolu'yu kasıp kavurması sırasında halk alelacele kenti dört bir yandan surlarla çevirmiştir. Modern kentleşmenin kurbanı olan surların kalıntıları, sokak aralarında, surda burda, uzun kesintilerle ovada tespit edilebilmektedir. Kalınlığı 2,5 m., yüksekliği 8 m. ve uzunluğu kabaca 8 km. yi bulan bu surlar, kısa zamanda ve özen göstermeksizin yapılmış olduklarından, sanatsal bir değer taşımazlar. Kaba arazi taşlarının harç ile bağlanmasıyla inşa edilmiş ve arazinin durumuna göre, belirli bir plana bağlı kalmadan yapılmışlardır. Kapı ve kulelerinden ise çok az bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Şehir surlarına ait en sağlam kalıntılar yeni şehir iskanının daha seyrek olduğu bö-

Mermer kadın büstü.

lümmedir. Bu sıkıntı dolu günlerin ardından gelen ikonoklazma, çeşitli kargaşalara ne-

Antik tapınak kalıntıları.

den olmuş, bu durum Slav Tomas'ın isyanı ile şiddetlenmişti. Bu karışıklıklara karşı imparatorluğun acil önlemler alması şarttı.

Nitekim IX. yy. içlerinde askerî komutanlık merkezi olan Efesos, görevim Philadelphia'ya devretmiştir ki, kent bundan sonra önem kazanmış ve canlı bir merkez durumuna gelmiştir. Nüfus hissedilir derecede artmış, kent içinde ve surlarda imar hareketlerine girilmiş, antikçağın birçok ticari kenti yavaş yavaş sönükleşirken, Philadelphia iyiden iyiye sivrilmişti...

İmparatorluğun bu silkelenişi, özellikle II. Basileos (976-1025) devrinde kazanılan zaferler sayesinde itibarın elde edilmesi, barışın yerleşmesi ile ticaret ve kırsal yaşamın yeniden canlanmasına yol açmıştı.

1071'deki Malazgirt yenilgisi Bizans'a, Batı Anadolu için bir alarm olmuş, nitekim 5 yıl sonra Philadelphia, Süleyman Şah bin Kutalmış tarafından Türk egemenliğine geçmişti. Bu durum I. Haçlı Seferine kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra Batı Anadolu'nun en sağlam kalesi durumuna gelen Philadelphia, Laskarisler devrinin en fazla sözü edilen askeri üssüdür. Bu dönemde Nikaea (İznik)'in sözde başkent oluşu, imparatorluğun hazinesinin bulunduğu Magnesia (Manisa) ve sayfiye yeri durumundaki Nymphaeum (Nif-Kemâlpasha)'a yakın olması nedeniyle önem kazanmıştır.

1211 yılında Bizanslılar ile Anadolu Selçukluları arasında, Alaşehir Ovasında cereyan eden savaşı Selçuklular kazanmışsa da, başlarındaki II. Gıyasettin Keyhusrev ölmüş, her iki taraf da bu savaştan zararlı olarak çıkmıştır. 1257 yılında İzzeddin Keykavus, aldığı bir yenil-

gi üzerine Vatatzes'e sığınmış, yaptıkları anlaşma sonucu 1261 yılına kadar barış dolu bir dönem yaşanmıştır. 1304 yılında, kent Germiyanogulları tarafından kuşatılmış, açlık yüzünden tam teslim olacakken imdada Katalanlar yetişmiştir. 1335 yılında Aydınoğulları, ve sonra Yıldırım Bayazid kenti ele geçirmiş, Hıristiyan katedralinin hemen karşısına Bayazid Camii ve külliyesi inşa edilmişti. 1402'de Timur'un istilasına sahne olan Philadelphia, II. Murad devrinde (1421/51) tekrar Osmanlı egemenliğine girmiştir.

Bu devirden sonra Alaşehir hızla büyüyüp, Batı Anadolu'nun en bayındır merkezlerinden biri durumuna gelmiştir. Bu uzun dönemde kent; cami, medrese, kervansaray, hamam, türbe ve çeşmeler ile donatılmıştı. Alaşehir hakkında bilgi edinmemizi sağlayan seyahatnamelerin en eskisi XVII. yy.a aittir. 1671 yılında Alaşehir'e gelen Evliya Çelebi, eski tipte 2 bin kadar ev ile 24 mahalleden oluştuğunu söyler. Üzüm, incir, kiraz gibi meyvalarını ve ela gözlü güzellerini över.

C.H. Texier, burayı 1860'lı yıllarda görmüştür. Avrupalı olduğu için doğal olarak kentin Hıristiyan halkı ile ilgi-

lenmiş, dolayısıyla onlar ile ilgili bilgiler vermiştir. 3000 Hıristiyan ile 5'i faal, 20 tane Rum kilisesinden (?) bahseder. Halkının çalışkanlığı, kadınlarının süslü ve zarif giysileri, onun da gözünden kaçırmamıştır.

Yukarıda sözünü ettiğimiz tarihi yapıların bugün büyük bir kısmı yok olmuş ya da hemen hemen yeniden yapıldığına restore edilmiştir. Bunun nedeni oldukça açıktır. Strabon'un burasını "Depremler Şehri" diye adlandırması boşuna değil... Ne yazık ki pek az yerleşme burası kadar depremden harap olmuş, buna rağmen varlığını sürdürmüştür. Bu şirin kasabanın mahfında Yunanlıların da büyük katkısının olduğunu ekleyelim. 24 Haziran 1920-5 Eylül 1922 tarihleri arasında Alaşehir'i işgal eden Yunanlılar, burayı terketmek zorunda kalınca, kasabayı tamamen yakıp yıkmışlar...

Cumhuriyet Devri boyunca bu yaralarını hızla saran Alaşehir, bugün Manisa iline bağlı gelişmiş bir merkez... Tarih ve doğa zenginlikleri ile dolu olan Alaşehir'in konuksever halkı, yerli ve yabancı turistleri, her zaman olduğu gibi, büyük bir konukseverlikle ağırlamaya hazır...

Antik Angora yazıtı.

Eski İstanbul'da Esnafılar

İstanbul Esnafları

Kırım Savaşından sonra ve bu savaşın getirdiği yenilik, Avrupalılarla daha yakın temasımız sonucu, Türk usulü yaşamış olan halkımızın yiyecek, giyeceklerinde, evlerimizin düzeninde büyük değişiklikler doğurmuştu. Devrin padişahından, milletin kişilerine kadar herkes ziynete ve gösterişe düştü.

Her çeşit süs eşyası dıştan oluk gibi akmaya başladı ve hele 1272 ve 1273 (M.1856-1857) tarihlerinde yapılan saray düşünleri için gerekli görülen ipekli kumaşlar ve dış ülkelerde yapılan eşyalar, doğrudan doğruya Avrupa fabrikalarına ismarlanmaya (1) başlandı. Bundan sonra da yerli kumaşlar gündün güne itibardan düştü.

Binlerce liralık sermayedara sahip olan memleketimiz genellikle sefalet içinde kaldı. Sanat ve ticaret konusunda lüslümah halk, yüzde çok uğradı. Zavallı halkımız bundan sonra emile emile bir iskelet haline geldi.

Eski zamanlarda İstanbul'a gelen yabancı ülke gemileri Gelibolu'da denetlenir, ülkeye sokulması yasak olanlara izin verilmez, gümrük vergisine tabi olanlardan da vergi aynen alınmış.

Osmanlı ticaret gemileri yazın Karadeniz limanlarına, kışın Suriye ve Mısır taraflarına giderlerdi. Bazıları da Akdeniz'in batı ülkelerine giderlerdi.

Ticaret gemileri, Hayriye Tüccarı denilen İslâm tüccarının malı idi. Bu tüccarlardan herbirinin yirmi otuzar ve belki daha fazla gemisi vardı. Bu gemiler Tophane, Kasımpaşa, Galata semtlerindeki inşaat yerlerinde gemi ihşâ eden marangoz ustaları tarafından yapılırdı. Gerekli olan kereste, çivi, zift, reçine, katran, makara gibi maddeler için de bunları yapan esnaf faydalanırlardı..

Kalafatçılar, Kalafat yerinde çalışırlardı. Yelken bezleri tamamıyla Gelibolu'daki fabrikalarımızda dokunurdu. Bu bezlerden Livama, Çenber gibi isimler verilen yelkenler yapılırdı. Tersane arkasında ve Ok-meydanında bulunan Urgancılar hurma lifi ve kendirden halatlar ve türlü ipler yaparlardı.

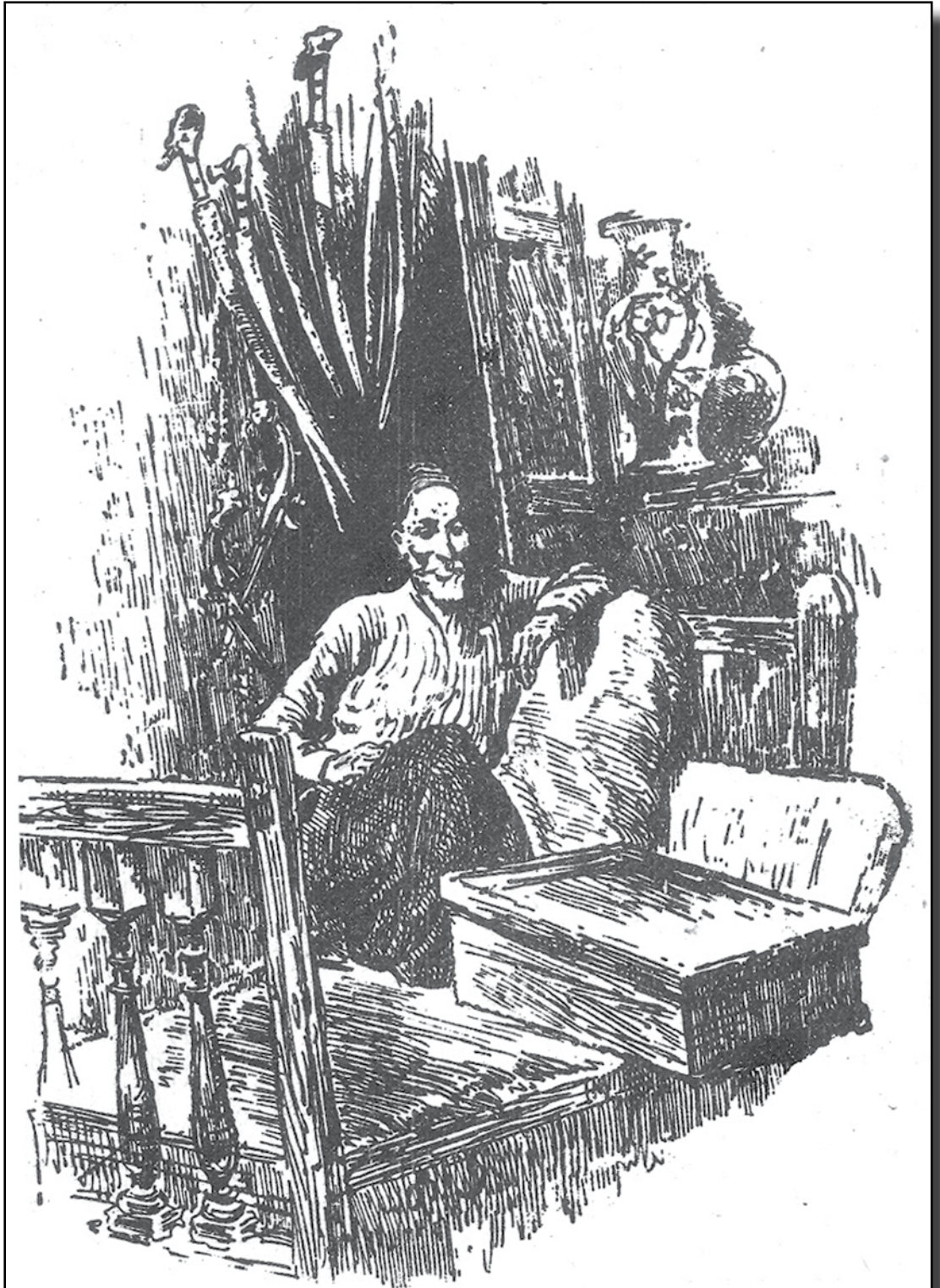
Eyüp'te, İplikhane Kışlası diye anılan Hançerli Sultan Sarayı yerinde 1868 tarihinde iplik büküp tersane için yelkenbezi yapan ve fazlası satılarak Vakıf hizmetlerinde

kullanılmak üzere safi kârı tamamıyla Evkaf Hazinesine (Vakıflar) ait olmak üzere İplikhane adiyle bir bina kurulmuştu.

Bir zamanlar ipek ve iplik bükün esnaf da vardı. Dikiş iğnesi bile Gelibolu'da yapılırdı. Eskiden Tahtakale'den Zeytinyağı İskelesi'ne kadar mevcut mağazalar İslâm tüccarına aitti. Galata ve İstanbul Yağkapanı, Balka-

panı, Asmaaltı mağazaları hınca hınç İslâm tüccarının malları ile dolu idi.

(1) Saraya lâzım olan eşya Tophane Müşürü Fethi Paşa'nın aracılığı ile Fransız tebaasından meşhur Krenpler eliyle Avrupa fabrikalarına ismarlanırdı. Bu ismarlanan eşya dolayısıyla ile de Fethi Paşaya (Bezirgan Paşa) adı veril-

Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey
1922 tarihli Sabah ve Alemdar gazeteleri tefrikalarından derlenerek "Tercüman 1001 Eser" serisinde yayınlanan "Bir Zamanlar İstanbul" kitabından alınmıştır.

mişti. Hattâ 1858 yılında Fethi Paşa'nın öldüğünü duyan devrin Kaptanpaşası Mehmet Ali Paşa, (Çok şükür şu Bezirgan Paşa'dan kurtulduk) demişti. Bu tarihlerde başlayan Avrupa eşyası hayranlığı bütün hızı ile devam etti. Sultan Hamit bütün giyim eşyasını çocuklarınınine kadar Paris Büyük Elçisi Tahsin Paşa vasıtası ile Avrupa'dan getirtirdi. Bunun milletçe çok zararlarını çektik. Büyük Türk'cü Ziya Gökalp, çok sevdiği kızının bir Avrupa terliği alma istemesine karşı gelmiş, «evime Türk malından başka birşey giremez» demişti.

TÜTÜN TÛCCARLARI VE TÛTÛNCÛLER

Kutucular, Zindankapısı, Rüstempaşa Camii çevresindeki dükkanların çoğu Müslüman ve Osmanlı tebaasından tütün tüccarının tütün denkleri ile dolu idi. Tütün tüccarı Osmanlı ülkesinin tütün ekilen yerlerinden kendi gemileri ile tütün denklerini getirir, Tütün Gümrüğünde cinslerine göre vergisi ödendikten sonra dükkanlara dol-

durulurdu.

Bu dükkanlardan da önemli miktarı da Avrupa'ya satılırdı. İstanbul ve dışında bulunan Gedikli Tütüncü Esnafı da bu dükkanlardan aldıkları yaprak tütünleri kendi dükkanlarında harman yapıp kıydırır ve terezî ile açık olarak satarlardı.

Herkes içeceği tütünü kontrol ederek alırdı. O ne nefis tütünlerdi. 1871 de resmi vergiden başka Duhuliyeye (giriş) adıyla bir okka yaprak tütün için bir mecdiye altın vergi konmuştu. Bir süre sonra yalnız İstanbul içinde harcanacak tütünleri kıyıp kapalı olarak halka satmak ve senede hazineye dört yüz bin lira ödemek şartıyla Mös-yö Zarifi ile Hristaki Zoğrafos efendiye ihale edildi.

Sonra 1872 tarihinde bu Tekel idaresine kaldı. Bu idare yaprak tütünleri şimdi gibi çeşit yaparak kıydırıyor, devlet hesabına bandrole tabi tutarak sattırıyordu. Bir süre sonra bu idare de kaldırılarak ülkenin her tarafında devlet vergisinden başka satış fiyatına göre iç harcama vergisi alınmaya

başlandı. Bu vergi ambalajına bandrol konulmakla alınırdı.

Osmanlı tebasına tanınan hak olarak tütün fabrikaları kurulmasına da izin verildi. Bu fabrikalar imal ettikleri tütünleri dükkânlarda kapalı olarak satarlardı. Fabrikaların yaptıkları tütünlerin nefasetinden dolayı halkımız bu fabrikalardan son derece memnun kalmışlardı. Birkaç yıl bu şekil devam etti. Daha sonra şimdiki sistem kuruldu, artık İstanbul'da tütüncülük sanatı ortadan kayboldu. Yalnız ondalık karşılığı tütün alıp satmak bakkallara, aktarlara kaldı.

KAPALIÇARŞI VE BEDESTEN ESNAFI

Kapalıçarşı'da her gün biri Yağlıklar'da, biri Bedesten'de dua edilir, ondan sonra işe başlanırdı. Hocaki denilen Bedestenliler eskiden üçer bin keseden daha fazla sermayeli idiler. Bedesten'de önemli miktarda değerli eşya alınıp satılırdı. Zenginlerin çoğu paralarını ve değerli eşyalarını Bedesten'de saklatırlardı. Buranın ayrı muhafızları vardı.

1099 (M.1687) tarihinde zorbaların ayaklanmasında bir Yeniçeri Bedesten'de Şerif Ağa isminde bir Hocaki ile kavga çıkarıp Dolap adı verilen dükkânını yağma emiştî. Şerif Ağa bir sırığın ucuna yeşil bir bez takarak: «Allah'ın kulları, ne duruyorsunuz!» diye ortaya atılarak etrafı velveleye vermişti. Bu sırada: «Şerif Ağa, Sancağı Şerif ile çıkmış» haberi yayılmış ve toplanan halk ağanın etrafına birikmiş, doğru Saraya gitmiş yerdî. Burada devlet erkânı kararı ile hakiki Sancağı Şerif çıkarılmış, Topçubaşı, Bostancıbaşı ve diğer tarafsız subayların bu topluluğa katılması zorbaları korkutmuştu. İleri gelenlerden birkaçı idam edilerek karışıklık bastırılmıştı.

Bedestenliler İstanbul ve çevresindeki koltukçular ve oturakçılar diye anılan esnaf ile anlaşarak terekelerden, ya da sıkışarak eşyalarını satanlardan eşyaları müzayedelerden çok ucuza, adetâ kapatırcasına satın almakta, sonra Çıkışma usulü ile kârı aralarında paylaşmakta, büyük menfaatler sağlamaktaydılar. Bedestenlilerin bu hareketleri meydana çıkınca hepsi yakalanarak Polis Nezaretine getirilmişler, burada sorguya çekilmişlerdir. Bedestenliler suçlarını itiraf etmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine bir kereye özgü olmak üzere, içlerinde bir daha böyle hareket eden olursa haber vermeye hep birlikte söz vererek birbirlerine müteselsil kefil olduklarından 1838 yılına kadar serbest bırakılmışlar ve bu durumları İstanbul Kadılığı ile bütün mahkemeler dosyasına kaydedilmişti.

Büyükçarşı'nın Cebeci ve Bodrum hanları ile Sandal Bedesteni Bizans devrinde kalmadır. Önemli bir kısmı Fatih Sultan Mehmet tarafından, Bitpazarından itibaren küçük bir kısmı Sultan Beyazıt, bir kısmım da Nuruosmaniye camiini bitiren Üçüncü Osman tarafından yaptırılmıştır.

KAŞIKÇI ESNAFI

Büyükçarşı'dan Beyazıt Meydam'na giden ve Kaşık-çılar Kapısı denilen yerde Kaşıkçı Esnafı dükkânları vardı. Bunlar şimşirden alelade yemek kaşıkları, hoşaf ve tatlılar için, koka, abanoz, gergedan, manda boy-nuzlarından, sığır tırnağından Hindistan Cevizi kabuğundan mercan ve sedef kaplı kaşıklar da yaparlardı. Sonraları Avrupa'dan madeni kaşık ve çatallar gelme-ye ve halkımızın gittikçe bu cins malları kullanmaya başlamaları, yerli mallara olan rağbeti günden güne azaltmıştı. Beyazıtta Kazancılar denilen bakırcı esna-ı bir dereceye kadar eski hallerini muhafaza etmekte iseler de bir müddet sonra gelmeye başlayan Avrupa çini kaplar bu mağazaları doldurduğundan esnafın yaptığı mallar da itibardan düşmeye başlamıştır.

MÜREKKEPÇİ, ÇUBUKÇU, TESBİHCİ BALMUMCU VE İNCİ SATAN ESNAF

Beyazıt'ta Mürekkepçiler Kapısı denilen yerde kırk tane gedikli Mürekkepçi dükkânı vardı. Bu esnaf siyah ve kırmızı mürekkep yapardı. Avrupa'dan her türlü boya gelmeye başladıktan sonra ve bunlar çok ucuz satıldığından, hattâ resmî daireler de Avrupa boyaları kullanmaya başladıklarından yerli mürekkepler rekabet edemedi.

Uzunçarşı'nın bir tarafında boydan boya Kehribarcı esnafı vardı. Süslü çubuk ve cins

cins teşbihler burada yapıp satılırdı. Zenginlik bakımından bu esnafın itibarı vardı.

Misk yağcılar Kapalıçarşı'da ve Uzunçarşı'nın alt tarafındaki dükkânlarda bulunurlardı. Eskiden balmumundan ağaç taklidi yaparak bunu süslerlerdi, Nahılbent denilen bu ağaçlar düğünlerde ve hattâ saray düğünlerinde damat evinden gelin evine gönderilir ve Nahıl Alayları tertip edilirdi.

İstanbul'da inci ticareti eskiden beri Musevilerin elinde idi. İnci istiridyesi Basra Körfezi ve Hürmüz Adası sularından ve Hindistan taraflarından getirilirdi. Yalnız bunların avlanması güçtü, çünkü bu istiridyelerin bulunduğu denizlerde fazlaca Köpekbalığı ve diğer canavarlar bulunduğundan kolay ve çok miktarda elde edilemezdi. İnsan vücudunu süslüyen en değerli ve en makbulü hiç şüphesiz inciydi. Basra Körfezi incisi Panama gibi diğerlerine üstündür. Yalnız bunların küçük olanları değerden düşer. Bu yüzden değerleri ölçü ile belirlenir, incinin her rengi olur. Değeri de büyüklüğü ile ölçülür. Saf ve beyaz ve penbe olanı makbuldür. Siyah, yeşil, lacivert ve penbeler tartılarak fiyat bulur.

DOĞRAMACILIK, CİLTÇİLİK VE ÇİNİCİLİK

Eskiden doğramacılık da oldukça ileri idi. Kapı ve pencere kanatları, oda tavanları,

abanoz ve gümüş kaplamalar, rahleler yapıp üzerlerini süsleyen sanatkarlar vardı. Bu gün çoğu kaybolmuştur.

Dögmecilik sanatı da ilerlemek üzere idi. Süslü parmaklıklar, oymalı yaldızlı kapı takımları, kilit ve halkalar, döğme demir işçilikleri millî sanatlarımızdandı.

Cilt ve tezhip bizde eskidir. Birçok kitap ve mushafı şerifler işlenir, renkli nakışlarla süslenirdi. Bunlar sanatça çok güzel şeylerdi.

Eskiden bizde çinicilik de en üstün seviyesine ulaşmıştı. Bursa'daki Çelebi Mehmed'in cami ve türbelerindeki çiniler Deli Mehmet adında bir sanatkar tarafından yapılmıştı. Üçüncü Ahmet zamanında Tekfur sarayı civarında bir çini fabrikası kurulmuş olduğunu tarihler yazar. Yakın zamanlarda Eyüp civarındaki çömlekçi esnafından bazıları soba çinileri yapmaya başlamışlardı. Hattâ bu çini sobaları yapan esnafın birkaçı Sultanahmet zamanında Yıldız'da açılan çini fabkasına alınmışlardı. Çok gelişmeye müsait olan bu millî sanayimizi, yeni ihtiyaçlara göre ileri götüremedik, teşvik ve himaye edemedik, tamamiyle mahvoldu.

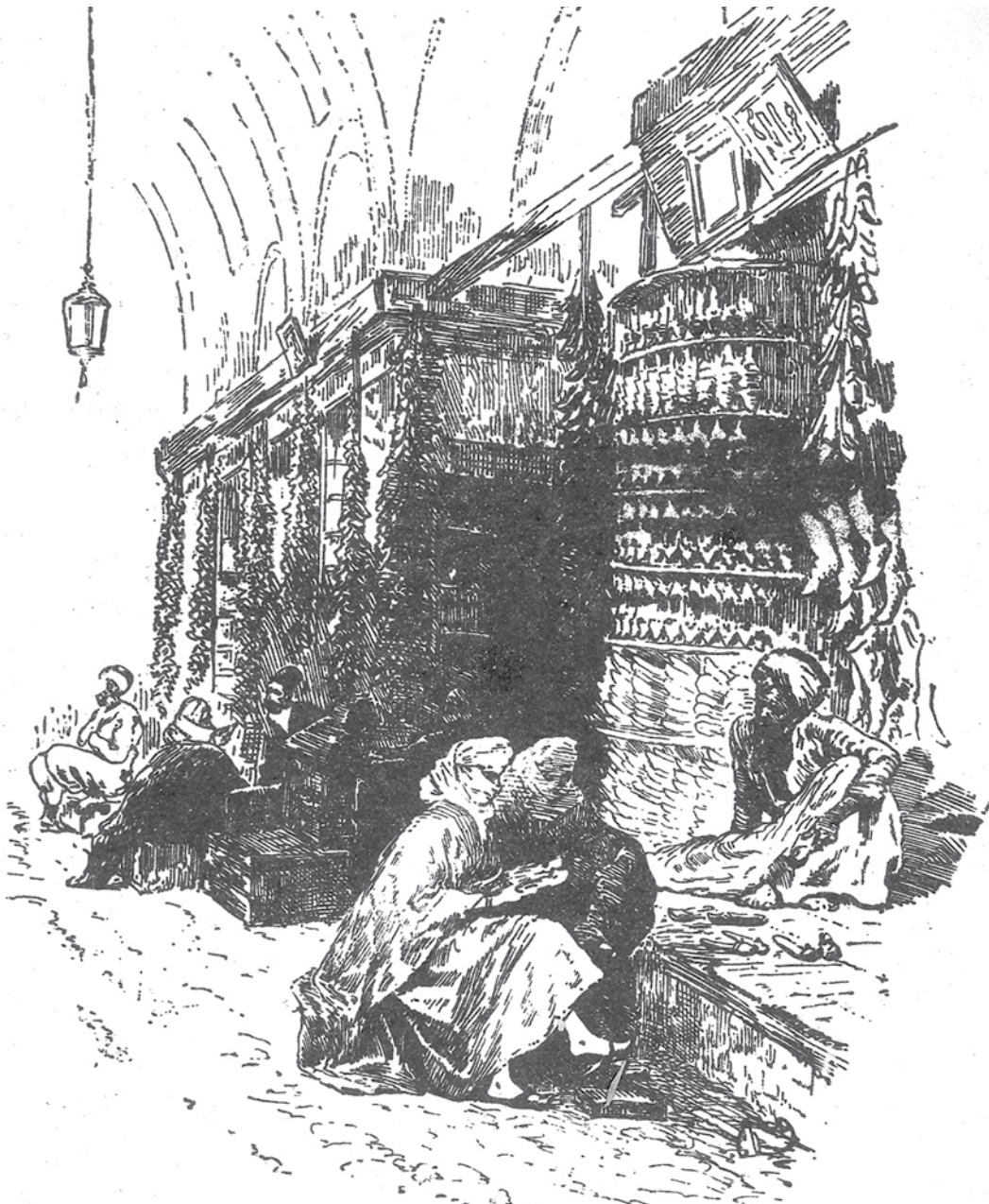
ÇATMA, KİLİM VE HALI ESNAFI

İstanbul ve Bilecik tezgâhlarında yapılmakta olan çatma yastıklar da millî sanayimizin başlıcalarından idi. Bir zamanlar unutulmaya yüz tutmuştu. İstanbul, Hayriye tüccarlarından Ahmet ve Emin efendiler 1862 tarihinde dilekçe ile hükümete başvurular: İç sanayimizin eski haline getirilmesi için on yıl vergiden muaf tutulmasını ve çatma dokumak için Avrupa'dan getirilecek makine ve diğer aletlerden gümrük vergisi alınmamasını istediler. Bab-ı Ali'den bu izinin verilmesi üzerine imalât arttı.

Gene İstanbul, Hayriye tüccarlarından Uşaklı Hacı Mehmet Ağa ile Gördesli Hacı Ahmet Ağa Uşak ve Gördeste halı, kilim, seccade işleyerek ucuz fiyatla satmak üzere muafiyet isteliler. 1847 tarihinde bu eşyanın gümrük vergisinden muaf tutulması kararı verildi ve ülkede bu gibi işleri yapmak isteyenlere de bu karar uygulanarak halıcılık teşvik edildi.

1851 ve 1862 tarihlerinde Londra'da açılan sergiye Anadolu, Rumeli ve İstanbul'da getirilen ürün ve sanayi maddelerinden birçok çeşit gönderildi. O zaman bu gibi eşya gönderenlerden çoğu, diğer devletlerden daha çok ilgi görmüşler ve imtiyaz nişanları almışlardı. Çünkü bu sergilerde teşhir edilen eşyalarda dayanıklılık ve nefaset yanında, ucuz olması da göz önünde tutularak Türk eşyası bu vasıflara uygun görülerek beğenilmişti. Uşak, Kula ve Gördeslilerin yaptıkları kilimleri Avrupa'lular tarafından taklit etmek istemişlerse de başarılı olamadıkları için bu halı ve kilimler hâlâ makbul tutulmaktadır. Avrupa'dan getirilmekte olan Merinos, Lohuraki, Şalaki isimlerindeki kumaşlar Ankara şalı ve sofunun taklididir. Bunlar bizim Ankara salları ve sofları gibi nefis ve dayanıklı şeyler değildir.

(Devam edecek)

İstanbul Kayıklarları

Ahmet Gülyüz

Boğaziçinde Yelken. S: 15-31

Birçok insanın yaşamında, "keşke" dediği bazı zamanlar olmuştur. Aradan yıllar geçtikten sonra, o gerilerde kalan günleri hatırlayıp da "keşke" dediği günler.

Yakın tarihimizle ilgili bu konuyu işleme-ye çalışırken, bizler de sık sık keşke demek zorunda kaldık.

Öyle ya, sıra sıra alamanalar Boğaziçi'nde balığa çıkarırken, son zamanlarında birer basit motorla donatılmış olmalarına rağmen yine de tüm yelkenlerini açıp Marmara'da dolaşan ve Boğaz'dan geçen çektirmeler her gün önümüzdeyken keşke daha çok fotoğraflarım çekseydik. Son- suza kadar hep ortalıkta kalmayacaklarını akıl edip, keşke daha çok yakından ilgilenseymişiz.

Evet, geriye gidip eksiklikleri gidermek olanaksız olduğuna göre, hayıflanmayı bırakıp çalışmamızı olabildiğince zenginleştirmeye gayret ettiğimiz araştırmamıza dönelim.

Günümüzden 10.000 yıl önce buzulların erimesi üzerine dünya denizleri yaklaşık 110 ile 20 metre yükselmiş ve Akdeniz ile Karadeniz birleşerek Çanakale ve İstanbul Boğazlarını oluşturmuşlardır. Her ne kadar ülkemiz iki boğaza sahipse de, geçmiş ve günümüzdeki yaşantısı nedeniyle Boğaziçi'nin ayn bir önemi vardır.

Marmara'da seferden dönen bir 4 çifte.

İstanbul denilince akla ilk gelen Boğaziçi'dir. Boğaziçi denince de aklımıza ilk gelen, yalılarından çok kayıklar ve yelkenli teknelerdir.

Yüzyıllar boyu varlığını sürdüren kayıklar, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren giderek artan vapur seferleri sonucu önemlerini kaybetmişler ve yerlerini büyük oranda

daha büyük teknelere bırakmışlardır.

Boğaziçi'ndeki tekneler ile ilgili bilgilere geçmeden önce, Anadolu Türkleri'nin kullandıkları teknelerin tarihçesine bir göz atalım.

OSMANLI/TÜRK KAYIKLARI VE YELKENLİ TEKNELERİ

Anadolu yarımadasının çevresindeki Türk teknelerinin tarihini araştırmaya çalışırken, onların özellikle Doğu Akdeniz ve Ege arşipelindeki teknelerden, bir anlamda Akdeniz Denizcilik Kültür mirasından etkilendiklerini görmekteyiz.

Olabildiğince belirgin gemi tiplerini incelerken, önceleri Lyon kolonileri olan yerlerde sık sık Yunan karakterine, Ceneviz hakimiyeti altındaki bölgelerde, İtalyan şehir devletleri gemi tiplerine, Ege, Akdeniz ve özellikle yoğun ticari harekete sahip İstanbul ve Marmara'da Berberi karakterli Latin yelkenli Şebeklere rastlamaktayız.

Yüzlerce yıl boyunca bu sahillere yerleşmiş, koloniler kurmuş çeşitli uluslara mensup ustaların inşa ettikleri gemileri gören Türkler, çok doğaldır ki önlerindeki bu denenmiş, işe yaradıkları kanıtlanmış örneklerden yararlanacaklardı.

Anadolu'nun bu yeni yerleşimcileri ye

3 çifte büyük boy bir Alamana.

Tam Kancabaş. Bir 19.yy Alamana'sı.

yıllar boyunca genişleyip büyüyen İmparatorluğun sahillerinde yaşayanlar ticari ilişkiler nedeniyle birbirinin kapısını çalarken yeni yeni bilgiler edinip teknik açıdan ilerleyip deneyimler de kazanıyorlardı.

Bu yaklaşımın ışığında gemileri incelemeye çalışırken, birkaç temel esas alınabilir diye düşündük.

Buna göre,

Tekne tipleri, Yelkenler ve arma donanım, Tezgahlar ve Tezyinata şöyle bir bakarsak;

Tekneler/Tipler

Osmanlı/Türk ticari tekne yapıcılığının tarihi yüzlerce yıl öncelerine kadar uzanmaktadır.

Böyle uzun bir tarihe sahip olan ve günümüze kadar devam eden bu önemli zanaat dalı, bazen bizlere ilkel gibi görünse de, kendi yaşam süresi içinde oluşan alışkanlıklar, gelenek ve özgün yöntemleri barındırmaktadır.

Eserleri artık sadece anılarda yaşayan bu eski ustalar, gemi inşa tekniğinin eğitim ve öğreniminden yoksun olmalarına karşın, atalarından miras aldıkları görgü, bilgi ve ilkel aletleri kullanarak, büyük zorluklar ile Osmanlı/Türk toplumunun ticari deniz taşımacılığının tüm ağır yükünü sırtlanmışlardır.

Ahşap tekne yapımı günümüzde de devam etmekle beraber, Çektirme, Gulet Mavna ve Taka türleri tamamen ortadan kalkmış, onların yerlerini, daha başka dizaynlar ile ve daha başka kullanım amaçları için inşa edilenler almaya başlamıştır.

Birçoğu artık sadece tarihin derinliklerinde kalmış olan tekne tiplerinin günümüze kadar uzanamamış olmasının başlıca nedeni arasında, değişen ticaret türleri ve ulaşım olanakları gösterilebilir.

Ancak, kullanılan ahşap malzemenin nitelikleri ve sürekli olarak açık denizin ağır koşulları ile karşı karşıya kalan bu teknelerin pek de yeterli olmayan yapım kaliteleri uzun ömürlü olmalarına olanak bırakmamıştır.

Bu noktada, gerçekçi olmak için belirt-

memiz gerekiyor ki, Havasız, karanlık, hiçbir tür sağlıklı koşula sahip olmayan mürettebat yerleri olan bu tarihi tekneler, bütün olumsuzluklara rağmen, yüzyıllar boyunca yine de toplumların deniz ticaretinde olduğu kadar ulaşımda da üzerlerine düşen görevleri basan ile sürdürmüşlerdi.

Bu ön anlatımlardan sonra, olabildiğince ayrıntılı açıklamalar ile ele almaya çalışacağımız, tekne tiplerine ve çeşitlerine gelince;

Sık sık birbirinin içine giren tarihler nedeni ile tekne tipleri açısından kronolojik bir sıralama oluşturmanın olanaksızlığı yüzünden, onun yerine alfabetik bir sıralamanın daha uygun olacağı kanısındayız.

Alamana, Barca, Çekevele, Çektirme ve Çektirme Bumbarta, Gulet ve Taka, İnebolu Kayığı, İzmir Kayığı, Marmara Kayığı, Mavna ve Mavna Bumbarta. Pereme. Piracire, Şebek, Tirandil.

Olarak isimlendirilen tekneleri belirledik.

Ancak bu noktada önemle belirtmeliyiz ki çeşitli ülkelerde, yörelerde, değişik dillerde ve ayrı ayrı tarihlerde aynı konuyu ele alan kaynaklarda bu tekne isimlerinin aynı tipleri ifade etmediklerine ve hatta yerel halk tarafından çeşitli lakaplar takılarak öyle anıldıklarına da rastlanmaktadır.

Teknelerin yapısal özelliklerini belirtmeye çalışırken, onların genel görünümünü tamamlayan, baş ve kıç yapılarındaki formlara da önemli bir yer vermek gerekmektedir.

Her ne kadar önceleri yerel toplumlar tarafından yakıştırılmış olsalar da, Kancabaş, Kemanebaş, Baltabaş, Gagalı, Aynakıç, Kepçekiç ve Karpuzkıç gibi benzetmeler, teknelerin karakteristik silüetlerini belirlemektedirler.

Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerin bu tekneleri, ait oldukları toplumların tarihlerinden gelen kültürel mirasları ve yerel gereksinimler nedeni ile gövde yapılarındaki özellikler ve boyutları açısından benzerlikler taşımalarının yan sıra bazı ayrıntılarda farklılıklar da göstermektedirler.

Buna bir örnek olarak, Yunan kökenli Tirandil ile Karadeniz'in ünlü Çektirmesi'nin tekne yapılan arasındaki büyük benzerlik gösterilebilir.

ALAMANA/KANCABAŞ

Tamamıyla kürekle yürütülmek üzere inşa edilmiş, çok seyrek olarak yelken açtığı görülen teknelerdir.

150 yılı aşkın bir süre, büyük özveri ile balıkçıların hizmetine zarif silüetini sunmuş, 20. yüzyılın ikinci yansına kadar İstanbul, Marmara ve Boğazların simgesi olmuş bu güzel, özgün tekne artık yok ve gerçekten de hiç yoklar.

Ne yapıp, yapıp onu da anmak gerekiyordu.

Bir ölçüde mantıklı sayılabilecek yanıt

Çekek yerinde Alamana'lar.

Anadolu Kavağı önlerinde ağ toplayan bir çift Alamana.

gelince,

Alamana kayıkları, sadece kürekle yürütülmek üzere dizayn edilmişlerse de çok seyrek olarak onları kendilerine özgü minik bir yelkeni açmış olarak görmek mümkündür. Bu yelken ise, Alamana yelkenidir.

Onlar, Marmara denizi, İstanbul ve Çanakkale boğazlarının geleneksel balıkçı tekneleriydi. Alamana'lann, çok ender olarak Ayvalık ve İzmir körfezlerinde görülmüş oldukları belirtilse de, ünlü "İzmir Kayığı" ile karıştırıldığı sanılmaktadır.

Alamana'lar, büyük çoğunlukla, kuzey batı Anadolu, Marmara ve Trakya tersanelerinde inşa edilirdi.

Bu çok tanınmış balıkçı tekneleri, baş ve kığı yukarı doğru kıvrık, gaga burunlu oluşları ile kendilerine özgü bir silüete sahiptiler.

Alamana'lar, çoğunlukla, kendi cüselere benzer teknelerden daha uzun ve küpeşte hara oldukça alçak olarak inşa edili-

yorlardı. Bu da çok doğal olarak kürekçilere olduğu kadar balık ağılatının toplanmasına kolaylık sağlamaktaydı. Tekne yapılarındaki önemli özelliklerden biri olan, buruna göre daha genişçe kık hacimleri de, ağ yığınları ve dönüşte dolu olan balık sepetleri için zorunluydu.

Erken dönemlere ait Alamana'larda, kendilerine "Kancabaş" lakabının da verilmesine neden olan, karakteristik pruvası, küpeşte hattını aşarak daha yüksek yapılırdı. Daha sonraki yıllarda inşa edilen, geç dönem Alamana'larında bu kısmın küpeşte hattını aşmadığı görülmektedir.

Alamana'larda da, Çektirmeler'deki gibi bir renkli kuşak bulunurdu. Bu kuşak, küpeşte tirizi ile rampa tirizi arasında, her iki bordada kıçtan başa uzanır ve kalınlığı teknenin boyuna göre farklı olurdu. Kuşağın, teknenin pruvasına ulaştığı kısımda yerel halk sanatçılarının elinden çıkmış süslemeler veya avın bereketli obuasına yararlı ola-

cağı umulan tılsımlar bulunurdu.

Teknelerin borda rengine gelince en çok beyaza rastlıyoruz. Buna karşın, kırmızı, siyah ve mavi renkler de sıkça kullanılmıştı.

Bütün bunlar, teker teker Alamana'ların geleneksel özelliklerinden birini oluşturmaktaydı.

Bu zarif tekneler, kalkık kanca burunları ve 6/8 çifte kürekçi oturağına yer oluşturacak kadar uzun boylanrıyla İstanbul'dan, Boğaz'dan çıkıp, Marmara'nın ve özellikle Karadeniz'in sakin havasını tercih ederlerdi. Alamana'lar, balığa çıktıklarında her zaman çift tekne olarak ağ çevirirlerdi.

Yöresel sahil tezgahlarında inşa edilen, balıkçı kayıkları olan bu teknelerin yapımlardaki farklı boylan nedeniyle, iki çifteden, sekiz çifteye kadar kürekle yürütülenleri görülürdü.

Ancak, bu teknelerde, yukarıda da belirtildiği gibi, adını kendinden alan özgün bir tür yelken bulunur, zaman zaman gerektiğinde bu yelkenle de kullanıldıkları görüldü.

Tarassut direği ile bir küçük Alamana.

Alamana Yelkeni (Livard); Topuğu direğin ıskaçasına bağlı ve eğik olarak kaldırılan serenin cundasından direğe çekilen bir vento üzerine açılan tam dikdörtgen olmayan yelkendir. Bu yelkenin tam yatay olmayan üst yakası vento üzerinde hareket ettirilerek direğe toplanırdı.

Bu tür yelken, sadece adını taşıdığı Alamana'lara mahsus olmayıp, Çektirme ve Mavna'larda da sıkça kullanılmıştı.

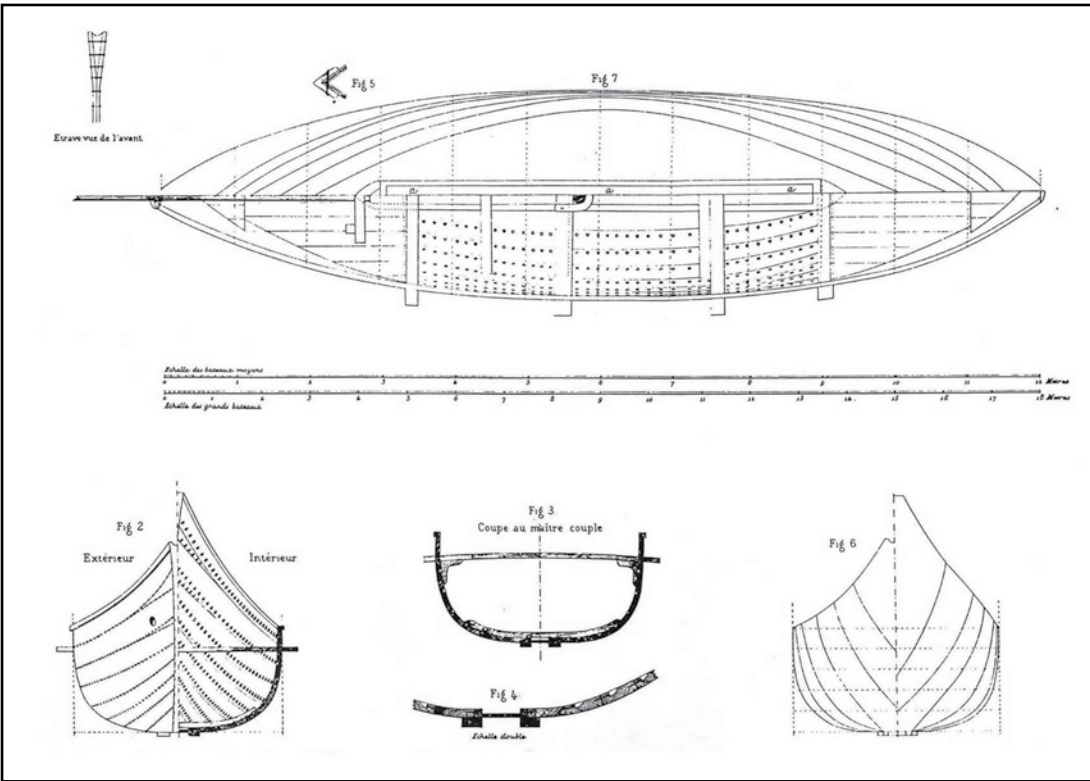
Not: Alamana'lar yer yer "Kancabaş" ve yanlış bir yaklaşımla, "Gagabaş" veya "balta-baş" olarak da anılmışlardır.

İnebolu Kayığı

Anadolu yakasının batı Karadeniz taraflarında, İnebolu yapımı ve alamana yelkenli bir tekne tipidir. Genellikle kıyı ticaret tek-

Şile'de, ufak, iki çifte ve tarassut direkli bir Alamana.

İnebolu kayığının teknik çizimleri.

nesi olarak kullanılırdı.

(Messagerie gemileri kaptanı M. Mannarino'nun, resimleri üzerine hazırlanmıştır.-1878)

ÖLÇEKLER: 0,016m (= 1/62,5) ve 0,025 m (= 1/40)

Burada ünlü Fransız deniz tarih araştırmacısı Amiral E.Paris'in 1876 tarihli "Souvenirs de marine conserves" adlı eserinde rölöve niteliğindeki çizimlerle ve teknik ölçümleri ile belirtilmiş bulunan, bazı yöresel tekne örnekleri yer almaktadır. Anlatımlar bu eserdeki orijinal metnin çevirileridir.

Bu tip tekneler, Karadeniz, Akdeniz ve daha çok Ege kıyılarında kullanılmakla beraber, Hindistan'a özgü bir yapı türünde olması bakımından çok ilgi çekicidir.

Belki, bu tekne inşa türü Roma çağından beri Hazar Denizi ve Amu Derya nehirleri üzerinden Karadeniz'e ulaşan kervanlar, belki de daha geç devirlerde bu yollar da ticaret yapan Cenevizler tarafından getirilmiştir. Bu tekneler kendilerine özgü inşa teknikleri nedeniyle, hafiflik ve sağlamlık gibi çok değerli özellikler taşımaktadırlar.

Yapım özelliklerini incelemek gerekirse:

Borda tahtalarının birbirine bindirildiği kenarın yakınında küçük oyuklar ve bu oyukların dibinde, eğik bir çivinin geçeceği şekilde bir delik açılmaktadır. Çiviler çakıldığı anda borda tahtalarını sıkmadan birbirine birleştirmekte, aynı zamanda çok sayıda çift ağızlı agraflar borda tahtalarına gömülerek eğik uçları vasıtasıyla tahtaları birbirine sıkıştırmaktadır.

Teknenin posta eğrilerinden oluşan iskeleti yoktur, sadece üç veya dört adet tiriz dibi sağlamlaştırmak için kullanılmıştır. Borda tahtaları 0,05 m. kalınlığında, madeni agraflar 0,11 m. uzunluğunda olup, 0,25 m. de bir çakılmaktadır.

Borda tahtalarının uzunlamasına ekleri eğik kesilmiş olup, birleştirmek için çoğu zaman ağaç kavilyalar ve ek yerlerinde de

agraflar kullanılmaktadır.

Agraflardan dolayı kalafat işi ancak içeriden yapılabilmektedir. Tekne çok sağlam olarak birleştirilmiş ve çok esnektir bu nedenle başka bir tekneye çarptığında geriye doğru yaylanabilmektedir.

Borda tahtaları uçlarda pah kesilip bindirilmekte ve ekleri örtecek şekilde derince oyulan ağaç baş ve kık bodoslama parçaları yerleştirildikten sonra üçü birden uzun çivilerle perçinlenmektedir. Omurga kesimindeki a-a, tahtası çukur bir hazne oluşturup, komşu parçalara çivilerle tespit edilmiştir. Çift omurga için de aynı durum geçerlidir.

Kemereler şeklinde kayıt görevi de yapan enine oturaklar düz olup, bordaları delip dışarıya sarkar ve yerlerine birer çivi ile tutturulurlar. Teknenin ortası bez parampet ile yükseltilmiştir. Bezin alt kısmı bordaya çivilenmiş olup, üst tarafta da, demir ça-

tal uçlu iki dikme üzerine oturtulmuş bir so-paya iplerle bağlanmıştır. Yük almak için bu düzenek sökülmetedir.

Yükler ancak baş ve kıçtaki kısa güvertelerin altında korunabilmektedir. Tekneler küçüldükçe bu kısa güverteler daha da ufalmakta, en küçük teknelerde ise hiç bulunmamaktadır.

Direk yekpare olup, büyük yelken alamana (Livard) serenlidir.

Bu tür teknelerin en büyük tipinin ölçüleri:

Tam boy: 18,0 m, Omurga boyu: 9,10 m, Genişlik: 4,30 m, İç yükseklik: 2,05 m, Omurga genişliği 0,38 m.

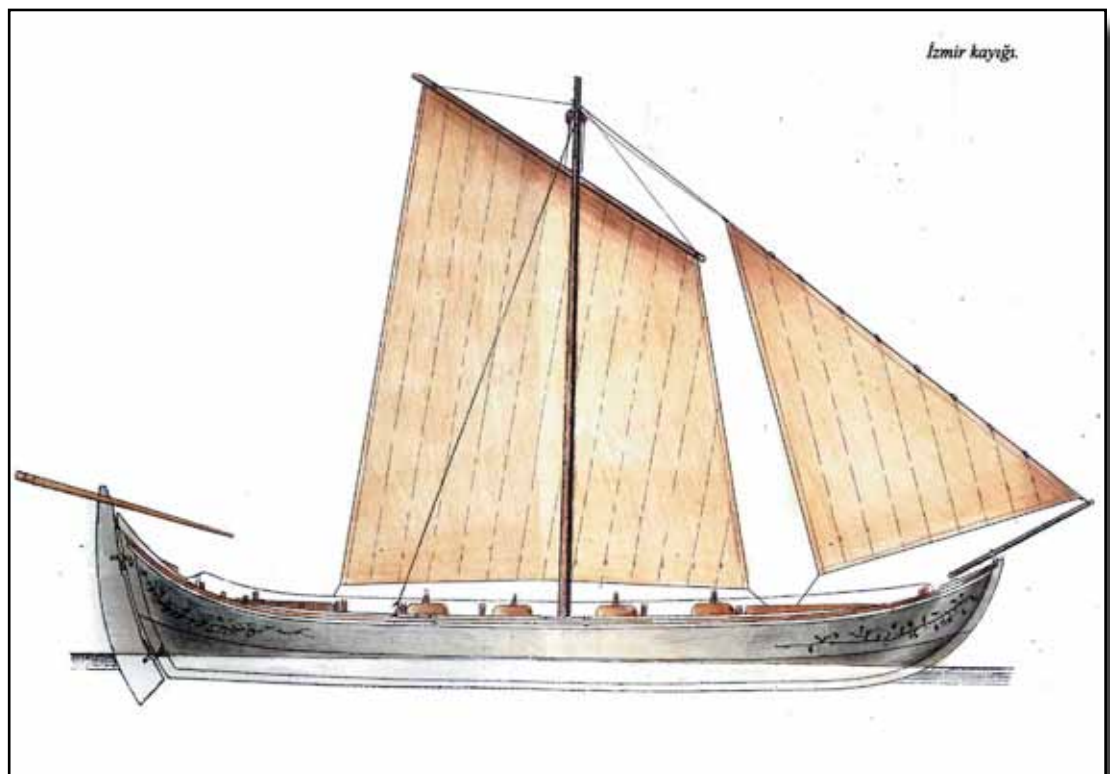
Direk Boyu: 18,0 m,
Alamana sereni: 14,60 m.,
Ana Cıvadra: 7,00 m,
Baston çıkıntısı: 2,50 m,
Alt Seren: 10,00 m,
Orta Seren: 6,90 m,
Üst Seren: 4,80 m.

En küçük teknelerde üst yelken, bazen orta yelken de yoktur. Tekne siyaha boyanmış veya boyasızdır. Çanakkale'nin dışına çıkmazlar. Bazılarında Alamana yelkeni yerine Brigantin yelkeni kullanılmaktadır. Süslemeler ağaç kabartmalı olup, nadiren boyalıdır. Daha eski teknelerde bu tip süslemeler daha fazla olarak görülebilmektedir.

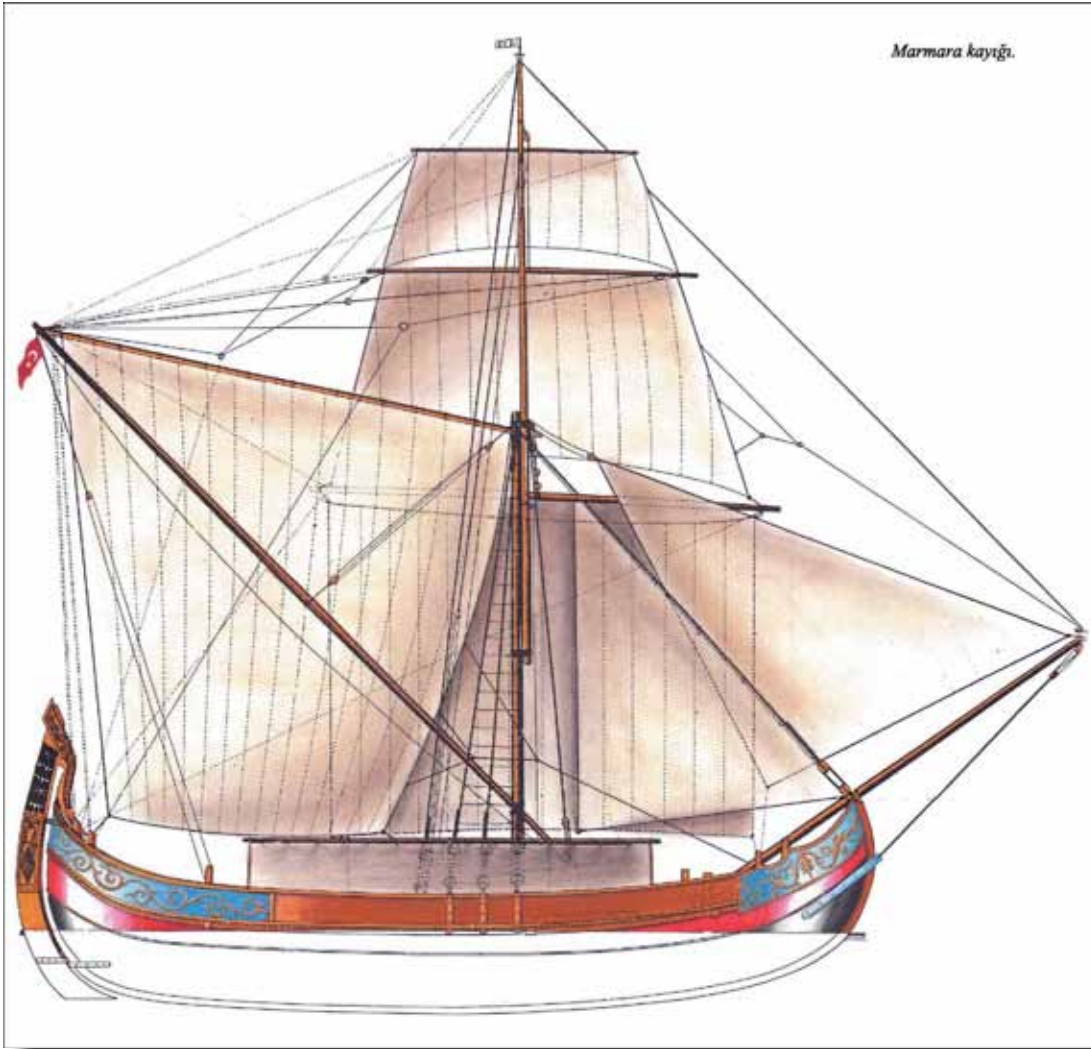
İzmir Kayığı

En güzel yakın seyir teknelerinden biridir. Yapımı hafif ve itinalı, kolaylıkla kürek kullanılabilir, deniz fazla dalgalı değilse rahatlıkla da yelken kullanılabilir, özellikle rüzgar kuzey-doğudan eserse, yelken kullanıldığı zaman "falchette" ler ilave edilir.

Tam boy uzunluk : 9,20 m
Omurga uzunluğu : 7,20 m
Kalıp eni (azami) : 1,62m
Direk uzunluğu : 6,00 m
Seren uzunluğu : 3,10 m
Direk çapı : 0,08 m
Flok bastonu çapı : 0,06 m

İzmir kayığı.

Marmara kayığının yandan görünümü.

Kare yelken alanı : 12,30 m
Ölçek : 1:15

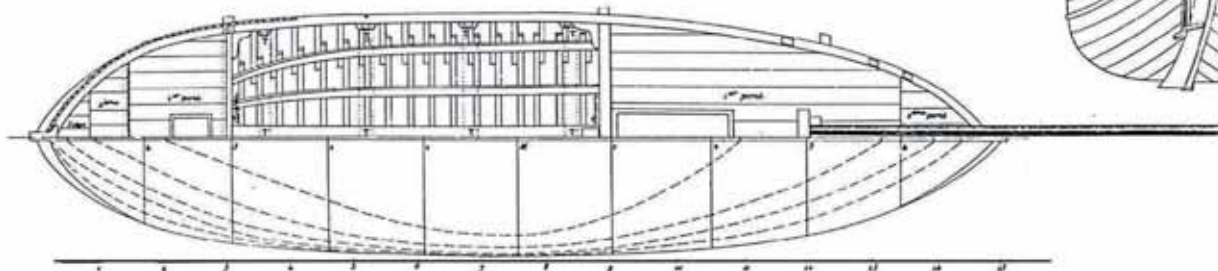
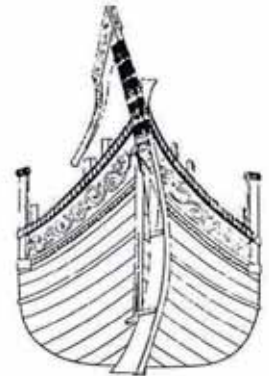
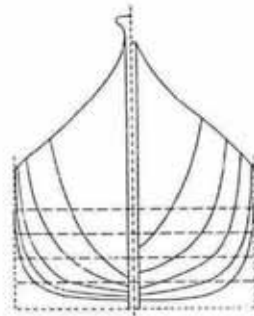
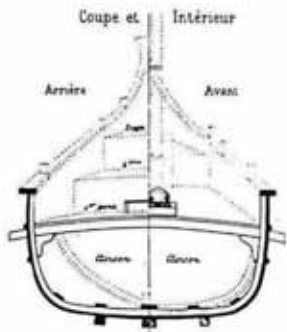
Bu tip tekneler 1800 başlarında çok yaygındı. Yüzyılın sonlarına doğru ise sayıları azalmıştı. Planın çizildiği 1878'de artık tamamen kaybolmuşlardı. "Alterzo" tarzında yelkenleriyle Adriyatik "Trabascello"ları (bir Adriyatik teknesi türü) andırır, ancak yelkenin altındaki "ralinfa" bir sopaya bağlanmamaktadır. Plan komple tekneyi gösteren renkli bir İstanbul resminden çekilmiştir. Güvertenin gösterimi aslına sadıktır, ancak yapım planı için başka çizimler de kullanılmıştır. Karina rengi siyah, aynı şekilde

"Capolibanda" da (küpeşte veya küpeştenin hemen altı) siyahtır. Bunun altıda iki "filetti" (ince çizgiler) arasında boydan boya açık mavi bir bant bulunmaktadır. Bunun altında çıplak ağaç görünmektedir. Bunun da altında su kesimini ayıran beyaz bir bant (faça) bulunmaktadır.

Marmara Kayığı

İstanbul sahil ticaret teknesi (Messagerie Gemileri Kaptanı Bay Mannearino'nun resimleri üzerine hazırlanmıştır. 1878) 1855'den beri çok az sayıda kalan bu tekneler birçok gravürde görülebileceği gibi,

İstanbul Köprüsü ve Boğaziçi sahillerinde çok renkli gruplar meydana getirirlerdi. İzmit ve İzmit körfezlerinde inşa edilen bu tekneler nadiren Marmara Denizi'nin dışına çıkarlardı. Pek çok değişik tipi olan bu teknelerin, ortalama boyları 15 m. olup, 20 m. yi geçmezdi. Genel olarak baktığımızda bu tipin ahşap işçiliği çok kaba idi. Sadece baş ve kıçta güverte bulunmaktaydı. Taşınan mallar genellikle açıkta kalır ve cinsine göre brandalarla ve benzer bezlerle örtülürdü. Üst üste yığılan eşyalar bazen direğin üçte bir yüksekliğine kadar yükselebilirdi. Bordanın iç tarafına çakılan takozlar üzerine seyyar atkı/oturaklar yerleştirilirdi. Enine konulan bu köprüler üzerinde teknenin bir ucundan diğerine geçebilmek için kalaslar atılırdı. Teknenin şekli çok enli olup, yapının kabalığı göz önünde tutulursa, gravürlerdeki çizimler gerçeğe çok yakındır. Bordada tahtaları iskelete çivilidir. Teknenin süslemeleri kabartmalar halinde baş ve kıçta yer almaktadır. Zamanında araştırma, inceleme yapıldığı sırada örnek olarak bulunan bir teknede tahribat görmüş bu süslemelerde bazı parlak renk kalıntıları ve özellikle kıçta yıldız izleri görülebilmektedir. Dümen ve onun eğik yekesi üzerinde bu süslemelerden bolca bulunmaktaydı. Ağ figürleri ve püsküller gibi değişik şekillerde, mavi, kahverengi ve kırmızı renkler görülebilirdi. Burada gösterilen yekede açık mavi zemin üzerinde sarı süslemeler bulunurdu. Yelkenin ucu boyasızdı. Teknenin sahibi, kıçtaki iki veya üç güvertenin en yüksekinde dururdu. Güverte altı bölmelerle kapatılmış olup, ambar görevi yapardı. Aşırı derecede kavisli yeke, dümen iğnecik eksenlerinin önünde kalan kısmı ile, dümene kumanda etme zorluğunu azaltırdı. Gerek İnebolu Kayığı ve gerek Marmara Kayığı için, Amiral E. Paris'in izlenim ve anlatımlarını bir araya getirsek, bu teknelerin, daha sonraki yıllara, hatta 20. yüzyılın ortalarına kadar ulaşan, Çektirme ve Mavnaların ataları olduğu kanısına varırız.

Marmara kayığının teknik çizimleri.

Kıbrıs'ın Fethi ve Sultan II.Selim

Tahsin Tunalı
Hayat Tarih Mecmuası:
Nisan 1971, Sayı 3. S.52-57

Sekiz yıllık saltanatı süresince II. Sultan Selim'i en çok meşgul eden, Kıbrıs meselesi oldu. Kıbrıs meselesi öyle gelişmeler kaydetti ki, II. Selim için âdeta şahsî bir prestij meselesi hâline geldi. O, daha veliaht - şehzade Selim iken, Kıbrıs'ın fethini tasarlar, Anadolu kıyıları açıklarındaki bu güzel, bu yeşil adanın, Venedikli İtalyanlar elinde bulunmasını garipserdi.

Kıbrıs üzerinde başka ihtiraslar da vardı. Türkiye'nin Nakşa adası dukası olan Yasef Nassi adındaki Portekiz'den sürülmüş bir Yahudi, İspanya ve diğer Avrupa ülkelerinden çıkarılan Müsevîler'i Kıbrıs'ta toplamak istiyordu. Kıbrıs, Venedik'ten alınacak ve Türkiye'nin idaresinde bir Yahudi yurdu hâline getirilecekti. Fakat II. Selim, böyle fantastik bir projeye kulak asmadı.

II. Selim, devlet idaresini Sokollu'ya bırakmıştı. Bütün saltanatı boyunca Sokollu, büyük salâhiyetlerle imparatorluğu idare etti. Ancak padişah, bazı meselelerde direktmesini ve sözünü geçirmesini biliyordu. Kıbrıs serdarlığını, en güvendiği kumandanına, Lala Mustafa Paşa'ya verdi. Donanmayı, damadı Piyâle Paşa sevk ve idare edecekti.

VENEDİK'TE BİR TÜRK SABOTAJI

13 Eylül 1569 gecesi Venedik şehri halkı, tasavvur edilemeyecek şiddette bir patlama sesiyle uyandı. Pencerele ve kapılara uğrayanlar, göklere yükselen alev sütunları görüyorlardı. Tersane tarafından şehrin merkezine doğru bir kaçışma oluyordu. İstanbul'dakinden sonra Avrupa'nın en büyük gemi inşaat merkezi olan Venedik tersanesinin barut deposu ateş alarak patlamıştı. Şehirde panik büyük oldu. Zarar ve ziyan, her türlü tahminin üzerindeydi. Çıkan büyük yangın, muazzam tersaneyi mahvettiği gibi, limanda yatan birçok gemiyi de tutuşturmuştu. Şehirde:

— İhanet! Türkler geldi! feryatları yükseliyordu.

Gerçekte Türkler gelmemişti. Fakat halkın sezgisi yerindeydi. Barut deposu, Türk casusları tarafından ateşlenmişti. Bu projeyi, bizzat Dâmad Piyâle Paşa düzenlemişti.

Venedik halkı, şehirdeki Türk fevkalâde elçisi Kubâd Çavuş'u linç etmek istedi. Ancak Venedik hükümeti, Türk diplomatını Doç'un sarayının arka kapısından çıkartarak hayatını kurtarmaya muvaffak oldu. Zira Türk elçisinin başına bir şey gelirse, Türklerin aynı muameleyi Venedik'in İstanbul'daki balyozuna tatbik edecekleri muhakkaktı.

Venedik şehrin tarihinde bir örneği daha olmayan bu olaydan Venedik Cumhuriyeti'nin tek kazancı, Türkler'in kendilerine karşı amansız bir savaş hazırladığı fikrini edinmesi oldu.

Donanma-yı Hümâyûn, 1570 yılı temmuzunun ilk günü, Kıbrıs'ın Limasol limanına demir attı. Ertesi gün Türk ordusu, adaya çıkmaya başladı. Kıbrıs'ın fethi başlamıştı.

Yeşil Ada, o tarihte Venedikli İtalyanlar'ın elindeydi, Katolik olan Venedikliler, Ortodoks, olan yerli Rumlar'a her türlü muameleyi lâıyk görüyorlardı. Venedik idaresinin son demlerinde adayı ziyaret eden bir İngiliz gezgini şu satırları yazıyor:

«Venedikliler, Rumlar'a köpekten fark sız muamele ediyorlar. Bir Venedikli, halktan istediği kadın ve çocuğu çekip alıyor, dilediği kadar yanında bulunduruyor. Ortodoks kiliselerine atla giren Venedikliler, ahalinin âyinleriyle alay ediyor, bir tazı veya zağara karşı bir Rum'u bahse tutuşturuyorlardı».

O tarihte adada 120.000 Rum, sefil bir hayat yaşıyordu. 1572'den itibaren Anadolu'dan başlayan Türk göçüyle nüfus, az zamanda 360.000'e yükselecektir. Bilhassa Karaman (Konya) eyaletinin göçebe Yörükler'i, adada yerleşiyordu.

Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından fethine dair bir resim.

Kıbrıs'ın fethi ile ilgili bir gravür.

Türkler, Rumlar'dan toprak almıyor, boş topraklara yerleşiyorlardı. Osmanlı idaresi, o tarihe kadar alelade bir papaz olan Kıbrıs başpiskoposuna, cemaati üzerinde büyük hak ve salâhiyetler de tamdı. Venedikliler, Doğu Akdeniz'deki mühim bir üs olan bu sömürgelerini inatla savundular. 1571 ağustosunun son günü, Magosa kalesi de teslim oldu, fetih bitti. Magosa'yı, adadaki Venedik başkumandanı Marco - Antonio Bragadino savunuyordu. Teslim anlaşmasına göre Venedikliler, yanlarında taşıyabildikleri kadar eşya ile serbestçe çıkıp gideceklerdi. Hattâ kendilerini Girit'e, bir TÜrk gemisi götürecekti. Kalede bulunan 50 kadar Türk esiri de, sağ ve salim olarak Serdâr Vezir Lala Mustafa Paşa'ya verilecekti.

MAGOSA, TESLİM OLUYOR

Ağustosun beşinci günü Venedikliler, başlarında Bragadino ve diğer generaller olmak üzere kaleden çıktılar. Veda etmek üzere Serdâr Paşa'nın otağı önüne geldiler. O tarihten başlayarak «Kıbrıs Fâtihi» unvanını kazanan Lala Mustafa Paşa, generalleri askerî merasimle karşılamak nezaketini gösterdi. Paşa, kendilerini Girit'e götüreceği Türk gemisi dönüncüye kadar bir Venedikli asilzadenin rehin olarak bırakılmasını istedi. Bu, çok tabii ve o çağda her zaman uygulanan bir istektir. Zira Türk gemisinin Girit'te zarar görmesi ihtimali vardı. Türkiye ile Venedik, savaş halindeydiler. Bragadino, akıl almaz bir küstahlıkla Serdâr'a:

— Bir Venedik beyi değil, bir Venedik köpeği bile alıkoyamazsın! şeklinde terbiyesizce cevap verdi.

Bu cevap, otağı karıştırdı. Bir Türk vezirine (mareşaline) bu şekilde hitap etmek ancak bir tek fâninin, padişahın, haddi idi. Mustafa Paşa, bu cevabı duymamazlıktan geldi.

— Hani elli Osmanlı esiri? diye bağırdı. Neye yanında getirmedin? Bragadino'nun cevabı dehşetli oldu:

— Esirlerin cümlesi benim değildi. Her biri Venedik beylerinden birinindi. Vire gecesini katletmişler!

— Ya sende olan esirleri neyledin?

— Onlar katledince, ben dahi öyle yaptım!

— Bu takdirde vireyi bozmuş oldun. Var imdi akıbetini gör!

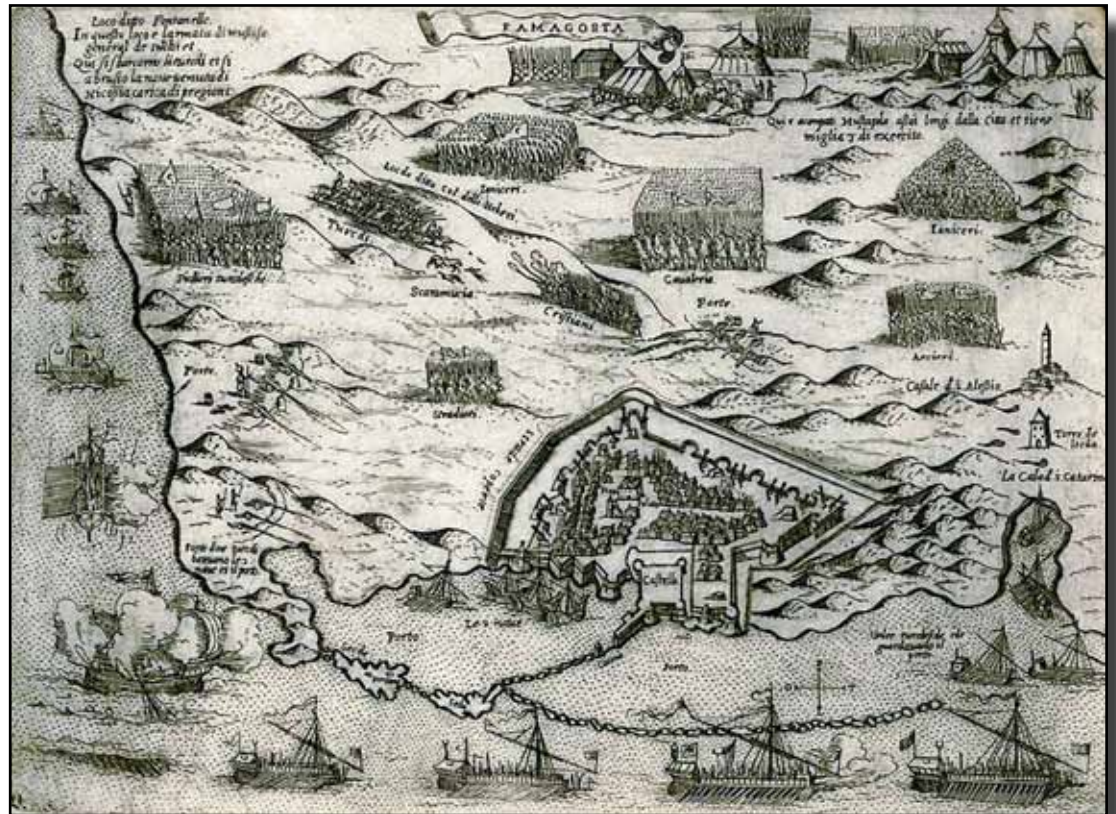
Lala Paşa, Türk esirlerinin ne olduğu hakkında acele bir tahkikat yaptırdı. Hepsinin bir gece içinde, derileri yüzülmek, kulak ve burunları kesilmek, gözleri oyulmak suretiyle işkenceyle öldürüldüğü, Türk başkumandanına bildirildi. Paşa, bu barbarlık karşısında dehşet içinde kaldı. Bragadino ile esirlerin öldürülmesini emreden on subayın, aynı işkencelerle idama mahkûm etti.

Diğer Venedikliler'i de, anlaşma hükümlerine aykırı hareket edilip «vire bozulduğu» için harp esiri adetti ve Girit'e, yollamaktan vaz geçti. Kıbrıs'ın fethi için can veren binlerce şehide elli Türk'ün daha katılması, Yeşil Ada'nın alınmasındaki sevinci gölgeledi. Yerli Rumlar, Türkler'i bir kurtarıcı gibi karşılıyor, Ortodoks kiliselerinde, Katolik zulmünden kurtuluş müjdesini veren çanlar çalmıyordu. Kıbrıs'ın kaybit Hıristiyanlık âleminde derin akisler yaptı. Papa'nın öncülüğüyle, Türkiye'ye karşı yeni bir Haçlı koalisyonu teşekkül etti. Kıbrıs'ı geri almak üzere büyük bir Avrupa donanması toplandı.

İNEBAHTI BOZGUNU

Haçlı Armada ile Donanmayı Hümâyûn 7 ekim 1571'de İnebahtı'da karşı karşıya geldi. Mora'nın Patras limanının karşı sahilinde üslenen Türk donanması hazırlıksızdı. Toplanan harp dîvânında Ceyâyîr Beylerbeyisi Uluç-Ali Paşa:

— Donanmamız nakıstır ve altı aydır deryada gezmekle gemiler bozgundur, dedi; sâbıkâa Korfos'tan İnebahtı'na

Kıbrıs'ın fethi planı.

Solda, Sultan II.Selim'e Kıbrıs'ın fethi müjdesi verilirken.

dönüldükte «dönüştür» deyü sipah ve yeniçeri, izinli izinsiz dağılmışlardır, İnebahtı boğazı hisarlarından küffâr donanması içeri giremez. Bizim çıkmamız da tehlikelidir.

Harp dîvânına başkanlık eden ikinci vezir Pertev Paşa da aynı fikri destekledi:

— Cengcide ve kürekçide noksan ziyâdedir, dedi; bahusus yalı sancaklarının tımar erbabı birer bahane ile icazet alıp gittiği malûm olmuştur. Her veçhile donanmamızda noksan mukarrerdir, İnebahtı limanında oturalım. Üzerimize kâfir gelirse, ancak o zaman ceng edelim. Bednam olmaktan kaçınalım!

Sokollu'dan düşmana mutlak taarruz emri almış olan, generallikten gelme ve denizcilikle ilgisi olmayan Kapdân-ı Derya Müezzinzade Ali Paşa aynı fikirde değildi:

— Elbette gayret-i islâm ve ırz-ı nâmûs-i pâdişâh-i enam bu değildir, dedi; her gemide beşer, onar adam eksik olmakla ne lâzım gelir? Bana İstanbul'dan gelen ahkâmda ne kadar te'kid-u tehdîd olunmuştur kim, düşmene her şartta taarruz edelim! Ben mansıbımdan değil, başımdan korkarım. Kâfir ne köpektir kim, bizi hisar içre tuta! Elbet taarruz etmemiz mukarrerdir, İstanbul'dan aldığım fermanlarda açıkça «küffânın donanması her yerde ise varıp mukaabil olası, aksi hâlde mes'ûl olursuz» deniyor. Ben emirlere itaatsizlik edemem. Donanmanın akıbeti İstanbul'da benden sorulsa gerektir. Uluç-Ali Paşa, Müezzinzâde'yi fikrinden caydıramadı:

— Çünkü düşmen üzerine azimetini karar-laştırdınız, dedi; bârî derya tarafına gidelim. Deryaya çıkalım, zira kara görünen yerde, adalar arasında ceng müşkildir.

— Elbette kıyıyı tutmak evlâdır, diye cevap verdi Kapdân-ı Derya.

Bunun üzerine Uluç-Ali soğukkanlılığını kaybetti; harp dîvânındaki amirallere:

— Hani Hayreddin Paşa ve Turgutça Paşa ile ceng gören sizler niçin susarsız? dedi. Karaya yakın deniz cengi olmaz. Olursa, bir gemi top isabeti alır almaz, içindeki tımarlı sipahi ve yeniçeri gibi levent olmayan kara askerleri, kıyıya can atarlar. Hattâ leventleri zorlayıp gemiyi karaya vurdururlar. Denize alışık

olmayan kara askeri, derya üzre kalmaktan korkar. Bir top isabeti almakla, üzerinde bulunduğu gemi batır sanır. Düşmen gemileri şimdi pusudadır. Biz de donanmayı orsa ederek geçirelim!

Müezzinzâde, bu manevrayı da reddetti ve şu cahilane cevabı verdi:

— Ben, Pâdişâh-i Cihan Hazretleri'nin donanmasına «kaçtı» nâmın komazam!

Muharebenin akıbeti daha bu harb dîvânında belli olmuştu. Donanmayı Hümâyûn, Osmanlı tarihinde ilk defa olarak yenildi.

YENİ DONANMA

İnebahtı! Osmanlı tarihinin ilk büyük bozgunu! Türk'ün yenilmez olmadığını

Avrupa'ya gösteren ilk uğursuz olay! II. Selim, iç âlemini altüst eden bu felâketi haber aldığı zaman, Edirne'deydi. Ömründe bozgun haberi duymamıştı. Doğduğundan beri kulakları, yalnız zafer haberleriyle dolmuştu. Muharebenin tafsilâtını bildiren raporu okurken, elleri titriyordu. Çevresinde vezirler, ellerini kavuşturmuş hükümdarı seyrediyorlardı. II. Selim, bir şeyler söylemek istedi. Teessüründen dili tutuldu. Perişan hâlde hareme çekildi. Üç gün, üç gece uyuyamadı. Edirne'de bir türlü huzur bulamadı. Yeni donanmanın inşasına nezaret etmek için, İstanbul'a döndü.

İstanbul'da, Cezayir Beylerbeyisi Uluç-Ali Paşa'yı kabul etti. Elini öptü. Altın

kılıç verdi. Adını «Kılıç - Ali» ye çevirdi. Kapdân-ı Derya yaptı. Yeni donanmanın en kısa zamanda yapılmasını irâde etti.

Bu inanılmaz iş, bir kış içinde gerçekleşti. Baharda, Türk donanması, İnebahtı'daki önceki mevcudundan bile daha kuvvetliydi. Çok ağır zayıat veren Haçlı Armada, maksadına erişemedi: İnebahtı'dan sonra, Kıbrıs'ı geri almak için hiçbir teşebbüs yapmadı. Nitekim bu bozgunun büyük sorumlusu Sokollu Mehmed Paşa, Venedik büyükelçisi Barbaro'ya, 7 mart 1573'te şu sözleri söylemekle, gerçeği ifade ediyordu:

— Biz sizden Kıbrıs Krallığını alarak bir kolunuzu kestik. Siz donanmamızı yenmekle bizim sakalımızı tıraş ettiniz. Kesilen kol yerine gelmez. Fakat tıraş edilen sakal, daha gür biter!

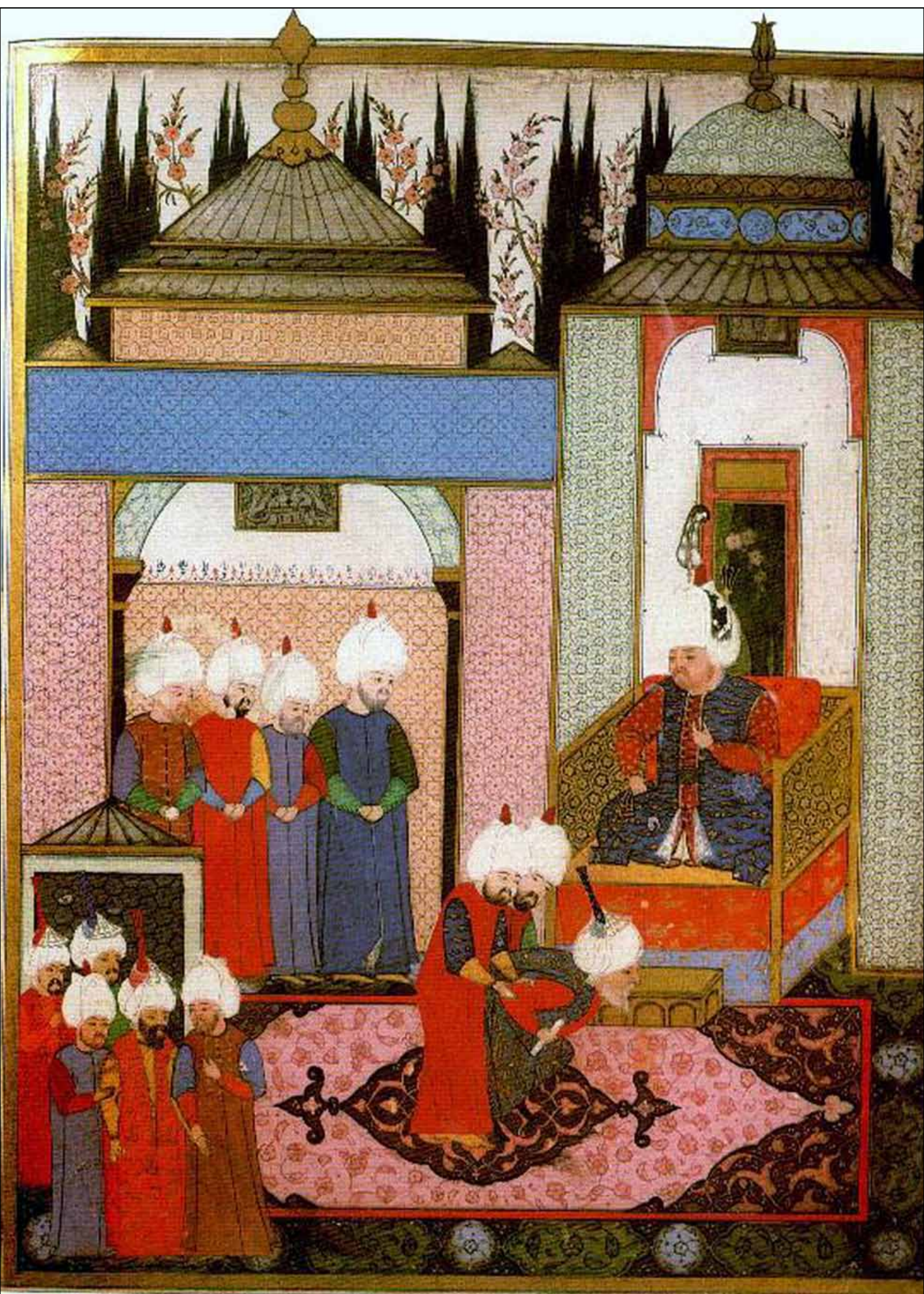
1573 yazında Kılıç - Ali Paşa'nın kumandasında denize açılan donanma, yine Akdeniz'e hâkimdi. Karşısına çıkmaya cesaret edecek hiçbir kuvvet yoktu. Fakat Türkler'in «yenilmez» oldukları hakkında ki efsane, İnebahtı'nın derin sularına gömülmüştü.

Zaferler birbirini takip etti. Kırım Hanı Devlet Giray, 24 mayıs 1571'de Moskova'ya girdi. Çar IV. İvan, şehirden kaçtı. 80.000 ölü ve 150.000 esir veren Ruslar, perişan oldular. Bu zafer, Devlet Giray'a «Tahtalan» unvanını kazandı. II. Selim, Edirne'de Selimiye'yi inşa ettirmekle gurur duydu. Bir kış günü Topkapı Sarayı'nın şahane çinilerle süslü hamamında yıkanırken ayağı kaydı, düştü. Fena halde sarsıldı. Birkaç gün sonra, 15 aralık 1574'te öldü. Elli buçuk yaşındaydı. Ölüm

yaşı da, 8 küsur yıllık saltanat müddeti de, büyükbabası Yavuz'unkiyle aynıydı. Kendinden önceki on padişahın seviyesine erişememişti. Atalarının dehâsından mahrumdu, İstanbul'da doğan ve İstanbul'da ölen ilk padişahı. Ayasofya avlusundaki Sinan yapısı türbesine gömüldü. Kanunî Sultan Süleyman'la Hürrem'in bu enerjisi kıt, fakat iyi niyetli, nazik ve bilgili oğlundan hâtıra olarak zamanımıza, ölümsüz Edirne Selimiyesi ile şu emsalsiz beyit kaldı:

Biz bülbül-i muhrık-dem-i şekvây-ı Fırakız, Ateş kesilir geçse â gülşenimizden.

Sağda, Sultan II.Selim'e donanmanın Sigetfar seferine çıktığı haberi verilirken.

Türkler Niçin Müslüman Oldular?

Yılmaz Öztuna

Hayat Tarih Mecmuası.

Sayı: 2, Mart 1971, S: 4-6

Türklerin Müslüman dini ile ilk temasları, VII. asrın sonlarında başlar. 610'da doğan ve 634'te Arabistan sınırlarını aşan Müslümanlık, VII. asır sonlarında Horasan'a vardı ve Türklerle, Batı Türk Hakanlığı ile temasa geçti. Bu tarihten itibaren Müslüman dinini tanıyan Türkler, 150 yıl kadar bu yeni dini incelediler. Bu müddet içinde İslâm imparatorluğunun hizmetine giren yüz binlerce Türk, Müslüman oldu. Hattâ Halife'nin başkumandanlığı Türklerin eline geçti. Mısır - Suriye'de ilk Müslüman Türk devleti olan Tolunlu devleti, bir Oğuz Türk'ü tarafından kuruldu.

Müslüman dini, Türklerin yaşadığı Orta Asya ülkelerinde de yavaş, fakat emin adımlarla yayıldı. Önce Türklerin Karluk boyunun bir kısmı Müslüman oldu. Bu boyda Buda ve Mani dininden Budistler ve Manihaistler de çoktu. Mâverâünnehir'de, yani Amu-Derya ile Sir-Derya nehirleri arasında kalan ülkelerde ve Sir-Derya'nın daha ötesinde Türkler, birçok dine mensuptular. Hattâ bazı bölgelerde çeşitli dinlere mensup Türkler karışık yaşıyorlardı. Eski dinleri olan Samanlığı yavaş yavaş bırakıyor, Budist ve Manihaist oluyorlardı. Müslümanlar daha azdı. Fakat bu çağda yine de Türklerin büyük çoğunluğu Şaman dinindedi.

Arapların Çinliler'e karşı kesin şekilde vaziyet almaları, Türklerle Müslümanları yaklaştırdı. X. yüzyılın ilk çeyreğinde Mâverâünnehir, tamamen bir Müslüman ülkesiydi. Bu ülkede yaşayan İranlılar ve sayıları onlarınkine yakın olan Türkler, Müslüman'dı. Bu halk, Sâ mânî devletin uyruğu idi. Mâverâünnehir, daha önceden ve bin yıldan beri Büyük Türk Hakanlığı'na ait olduğu halde, Arap fethinden sonra Sâ mânîler'e geçmişti. Bağdad'daki Abbasî Halifesi'ne tâbi olduğunu söyleyen, fakat gerçekte tamamen bağımsız bulunan Sâ mânîler, güçlü bir İranlı kiralıktı. Türk imparatorluğu, Balasagun ve Kâşgar'ı taht şehri olarak seçince, Sâ mânîler'le karşı karşıya geldi. Jeopolitik zorunluklar, Sâ mânîler'le savaşı ve Mâverâünnehr'in fethini gerektiriyordu. Hunlar'dan Göktürklerin

yıkılışına kadar bin yıl Türk idaresinde yaşamış olan bu büyük ülkeyi geriye almak, Büyük Türk Hakanlığı'nın geleceği için şarttı. Fakat Müslüman dininin bünyesine ve Ortaçağ'ın rakipsiz şekilde en yüksek medeniyet ve kültürüne sahip olan Müslüman cemiyetine girebilmek ve hâkim olabilmek için, bizzat Müslüman olmak gerekiyordu. Mâverâünnehir'deki İranlıların değil, Müslüman Türklerin bile Şaman dininden olan Büyük Türk Hakanlığı'na dahil olmak istemeyecekleri ve şiddetle karşı koyacakları, şüphesizdi. Halbuki Müslüman dininden bir Türk imparatorluğu, yarı yarıya Türkleşmiş bu eski Türk ülkesini kolaylıkla ele geçirebilirdi. Sâ mânîler askerî bakımdan ezilirse, halkın yeni hanedanı tanımaması için hiçbir sebep kalmazdı. Büyük Türk Hakanlığı'nın yani Karahanlılar'ın Müslüman olması, Mâverâünnehir ve sonra Horasan'ı, Yakın Doğu ile Orta Doğu'nun geçit yerinde olan bu pek zengin ve kalabalık ülkeleri, olgun birer meyve hâlinde Türklerin eline düşürecekti. Siyasî dehâya sahip olan Türk hükümdarlarının, bu gerçeği anlayamamış olmaları mümkün değildi.

Mâverâünnehir ve Horasan fethedilmedikçe, Türk imparatorluğuna gelecek yoktu. Nitekim Karahanlılar'dan önce Büyük Türk Hakanlığı'nın başında bulunan Uygurlar, cihangir bir devlete sahip olamamışlardı. Uzak Doğu devleti olmak vasfını bir süreden beri kaybeden Türk imparatorluğu, Orta Asya'ya tıkalıp kalmazdı. Böyle bir kara devletin, dünya çapında rol oynayabilmesine imkân yoktu. Türk imparatorluğunun dünya çapında önemsizleşmesi ise, Türklerin yüzlerce yıllık geleneklerinin ve haysiyetlerinin çiğnenmesi demektir.

Müslüman dininin Büyük Türk Hakanlığı tarafından resmî din olarak kabulünün siyasî ve jeopolitik nedenleri bunlar olmakla beraber, konu bundan ibaret değildir. Denilebilirse, onunun bir de manevî tarafı vardır.

Konunun Manevi Tarafı

Türkler, eski Şaman dinlerini yavaş yavaş bırakmaya başlamışlar, bir kısmı

Budist ve Manihaist olmuştu. Başka dinlere geçen, Hıristiyan ve Musevî olan Türkler de vardı. Türkler'deki eski din birliği kalmamıştı. Buda ve Mani dinlerinin Türk millî bünyesine uymadığı, daha bir asır geçmeden anlaşılıyordu. Türkleri yabancı kültürlerle iten, cihangirlik özelliğini kaybettiren, hattâ askerî meziyetlerine ve girişim dehâlarına halel getiren bu dinler, Şaman dininin kısmen terkedilmesinden sonra, Türk cemiyetinde buhranlar doğurmuş ve manevî değerleri değiştirmişti. Bununla da kalmamış, Türk devletinin siyasî bünyesini âdeta tahrip etmiş ve felce uğratmıştı. Fevkalâde pratik oluşu ve Türklerin öteden beri değer verdikleri manevî değerlere bağlılığı bakımından Müslüman dini, bütün bu kusurlardan ve eksikliklerden uzak ve arınmıştı.

Türk Tarihinin İkinci Devresi Başlıyor

Büyük Türk Hakanı sıfatıyla Karahanlı tahtında oturan Satuk Buğra Han'ın yüzerce, hattâ binlerce yıllık Şaman dinini bırakması, şahsen Müslüman olmakla kalmayıp, budini, Türk imparatorluğunun resmî dini ilân etmesi, yüzyıllar süren bir gelişmenin, yüksek millî ve siyasî menfaatlerin eseri idi. Asla bir anlık bir olay ve tek kişinin kalbine doğmuş bir ilham değildi. Burada Saltuk Buğra Han'ın, Türk tarihindeki emsalsiz değerini küçültmek istemiyoruz. Türkler, Müslüman dinini samimî olarak, kendi istekleriyle, hiçbir zorlama ve dış baskı olmaksızın kitle hâlinde kabul edince, tarihlerinin yeni bir devresine ayak basmış oluyorlardı. Bu yeni devre, X. asırdan önceki asgarî 1.200 yıllık devreden daha da şanlıydı. Müslümanlık, Türk millî bünyesi için uygun bir din hâline geldi. Türkler, Müslüman olmakla Türklüklerini geliştirmiş, âdeta tamamlamışlardı.

Türkler, Müslüman olduktan sonra, birkaç yüzyıl içinde maddeten ve manen bütün tislâm âlemine hâkim oldular. İlim, din ve sanatın her kolunda önderlik Türkler'e geçti. Eski Hıristiyan toprakları islâmlaştı, her yanda İslâm âbideleri yükseldi.

Osmanlı' devrinde

Odabaşı ve Kol Kethüdası

Odabaşı

Kethüda beyi yeniçeri ağasının yardımcısı olup kesinlikle ocaktan yetişme ve sırasıyla rütbe almış olması ve ocağın usul ve kurallarına sahip bulunması zorunluydu.

Mahmud Şevket Paşa
Osmanlı Asker Teşkilatı ve Kıyfetleri
Harbokulu Matbaası 1325 (1907)
Sadelleştiren: H.Veysel Güteryüz

Odabaşı

Çorbacı gibi elbise giyerse de başındaki kalafatın rengi yeşil çuhadan olup şalvarı da mavi idi.

Rütbesi bugünkü teğmen rütbesine eşit olup her ortada bir odabaşı bulunur idi.

Odabaşı yukarıda anlatılan çorbacının vekil ve yardımcısı olup alaylarda saygı duruşunda bulunulmasına ve orta fertleri arasında düzen ve intizamın devam ettirilmesine dikkat ve itina eder ve yeniçerilerle beraber bir odada yatıp sevaş zamanında da ortaya özgü çadıra kalarak çadırın ortasında otururdu. Bu sırada yeniçeriler adetleri gereğince odabaşının etrafında bir halka oluştururlardı.

Kol Kethüdası

Kol kethüdası da denilen kethüda bey başına bir tuğ külah giyerdi. Bu külahın alt tarafı dört parmak genişliğinde sarı sırma ile işlenmiş ve üst tarafı fazlaca arkaya sarkmayarak yalnız az bir miktar geriye gitmiş bulunur idi. Külahın üstünde biraz kıvrık ve sağa eğik yelpaze şeklinde tuğdan bir sorguc bulunduğu gibi bunun sol tarafında sola eğimli diğer bir küçük sorguc da vardı.

Kekthüda beyin elbisesi yeniçeri ağasının elbisesi tarzında ise de kolsuz kürkünün kabı kırmızı ve bu kürke geçici olarak takılan kollar yeşil olduğu gibi ayağına da sarı çizme giymesi esastan idi.

Bu kethüda beyi yeniçeri ağasının yardımcısı olup kesinlikle ocaktan yetişme ve sırasıyla rütbe almış olması ve ocağın usul ve kurallarına sahip bulunması zorunluydu.

Ocağa bağlı olmayanların bile yeniçeri ağalığına getirilmesi ve tayini mümkün ve usulden olup bu gibiler ise ocağın kuralları ve nizamını yeterince bilemeyecekleri doğal olduğundan kethüda beyinin mutlaka ocaktan yetişme olmasının zorunlu bulunması bu duruma karşı bir tedbir sayılmaktadır.

İstanbul'un Aynası

Mir'at-ı İstanbul

Yazan: Mehmed Raif

Günümüz Türkçesine Çeviren ve Fotoğraflar: H.Veyssel Güteryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Karşısında eyh Seyit Ali Efendi 1716 yılında Baltacı Mehmed Paşa ikinci kez sadrazam olduğunda çıkan Rusya savaşında sefere gitmiştir. Savaş sırasında beraberinde getirdiği sancak hâlâ türbesinin başı ucunda bulunmaktadır. 1766 yılında caminin minaresi yıldırımından zarar görmüş ve Sultan Üçüncü Mustafa Han hazretleri tarafından yenilenerek yaptırılmıştır.

Caminin bahçesinde Mısırlı Zeynep Hanım ile annesi gömülüdürler. Tekkenin karşısında ve köşebaşında bir türbe içerisinde Ömer Dede adındaki bir kişi gömülüdür. Mezar taşında şu beyit yazılıdır:

*Alâmetden murâd bir du'âdır
Bugün bana ise yarın sanadır
910*

Anlamı:

*İşaretten istediğim bir duadır
Bugün bana ise yarın sanadır
1504*

1730'da Hacı Dede tarafından yaptırılmış bir Nakşî Tekkesi vardır. Hacı Dede 1759 tarihinde ölmüş ve kendi tekkesine gömülmüştür. Bu tekke 1884'de yenilenerek tamir edilmiş ve kapısı üzerine tamir tarihi yazılmıştır:

*Zill-ı Hak Abdülhamîd'e şu mahâl
Mescid-i nakş-ı felek oldu bu dem
Sâhibül-ismet kerîmül-menkabet
Ol Hazînedâr-ı Sultân-ı İmâm
Böyle bir ma'bed ki misli yok ânın
Levh-i menkûşâtı gayet muntazam
Seyr-ü tavâf eyliyor ins-ü melek
Dâima bunda ibâdet mültezem
Nûh kapusunda ahâlî bil-umum
Oldular müstağrak-ı lasf-u kerem
Pâdişâhim çok yaşa âvâzesin
Âsumâna ref-ederler subh-dem
Ümm-i dünyâ cümleten tebrîk eder
Bende-i âl-i abayı la-cerem
Burdaki erler Kutubdan keşf olub*

*Sânına lâyük riâyet buldu hem
Şübheyi kat' ile sân-u-sıdk ile
Feyzinin oldu benâmı muhterem
Bâb-ı mescidden duhûlde kıl niyâz
Her biri bir feyze mazhar pür-hîmem
Burc-u ehlullâha karşı baş kesib
Hâcetin Hak'tan dile hîç çekme gâm
Sâhibül-hayrâta yâ Rab kıl 'ata
Dil-i cihanda çok sa'âdet hem haşem
Levhaya târîh yazar Sâbit kalem
Bu ne a'lâ ümmet-i Beytül-harem
1302*

Anlamı:

*Allah'ın gölgesi Abdülhamid'e şu yerdeki
Mescid, feleğin izi oldu bu zamanda
Ahlâk sahibi, cömertliği anlatılan
O herkesin Sultan'ının hazînedarı
Öyle bir mabed ki onun benzeri yok
Levhaları ve işlemeleri çok düzenli
İnsanlar ve melekler gezip dolaşıyor
Bunda daima ibadet gerekli
Nuh kapısında tüm halk
Parlak bağışlara gark oldular
"Padişahım çok yaşa" bağırtıları
Gök yüzüne yükselir sabah vakti
Bütün Dünya hep birlikte tebrik eder
Peygamberimizin tüm ailesi şüphesiz
Buradaki erkekler kutuptan meydana çıkıp
Şöhretine layık saygı buldu hem de
Şüpheyi sona erdirerek şöhret ve itibarı ile
Fezî'nin ünü saygı değer oldu
Mescidin kapısından girdiğinde niyaz et
Her biri himmet dolu bir feyze nail oldu
Evliyalara karşı başını eğip
İhtiyaçlarını Allah'tan iste hiç dert çekme
Hayır sahibini Allah'ım bağışla
İki cihanda ailesi ile birlikte, çok mutlu ol-
sun
Sabit, kalemi ile levhaya tarih yazar
Kâbe'de bu ne büyük ümmet
1884*

Gene bu civarda Kadîriye Tarikatı'na mensup Kartal Baba Dergâhı vardır. Bu

dergâh 1878 yılında Mehmed Ali Paşa tarafından çok güzel bir şekilde tamir edilmiştir.

Burada bulunan karakolun kapısı üzerinde yazılı olan tarih beyitleri aşağıdadır:

*Cenâb-ı Hak şehinşâh-ı cihân Abdülmecid
Hân'a
Edüb Nûh ömrün ihsân eylesin tâ haşre
dek ibkâ
Garîk-i câh-ı hayret olarak düşmanları
yek-ser
Dil-i şâhânesin bahr-i meserret eyleye
Mevlâ
Müdâm-ı âsâyiş-i âlemdir efkâr-ı
hümâyûnu
Ezan cümle bu âlî binâyı kıldı temennî-i
inşâ
Lebibâ ben de bir nâ-yâb mısra'la dedim
târîh
Binâ oldu pek a'lâ bu karagolhâne-i zîbâ
1258*

Anlamı:

*Cenabı Allah, cihanın şahlar şahı Abdülmecid Han'a
Ta mahşere kadar süren Nuh ömrünü ih-san etsin
Hayret, düşmanları baştan başa makamını sarmış
Muhteşem yüreğini denizler kadar şenlendir
Mevla
Alemin devamlı huzurudur, padişahın düşüncesi
O cümleden olarak bu yüce binayı inşa etmek istedi
Hey Lebib, ben de benzersiz mısra ile tarih dedim
Bu güzel karakol çok iyi yapıldı
1840*

Nuh Kuyusu Camii 1884 yılında hazînedar ustanın himmetiyle yenilenerek tamir edilmiştir. Caminin içerisinde Bektâşî şeyhlerinden Ali Baba ile Fethi Dede adındaki kişiler gömülüdürler. Fethi Dede'nin mezar taşında aşağıdaki be-

Aylık Tarih

yitler yazılıdır:

*Bir çerâg dahî vardı âleme verdi ziyâ
Gel mezarın bunda bul bu menzil-i âl-i
a'ba*

*Bir eser kodu cihanda Pîr Feyzullâh Baba
Haydar Seyf dermeden niyâz çıktı Fethî
Baba*

1228

Anlamı:

*Yanan bir çıranın varlığı bile aleme ışık
verdi*

*Gel mezarını burada bul, bu peygamber
soyunun yeridir*

*Pir Feyzullah Baba cihanda bir eser yaptı
Hz.Ali kılıcını toplamadan Fethi Baba ni-
yaz etti*

1813

Bir parmaklık içinde, bir hanımın me-
zar taşında aşağıdaki ibare yazılıdır:

*[Devletlü ismellü hazinedar usta haz-
retlerinin vâlde-i mubteremeleri esbak
ceride nâzın saâdetlü Mebmed Sa'îd
Efendî'nin kalfalarından merhume Hadîce
Hanım'ın ruhu için fatiha 1274]*

Anlamı: *[Saadetli, namuslu hazine-
dar ustanın muhterem annesi, eski tu-
tanak sorumlusu saadetli Mehmed Said
Efendî'nin kalfalarından merhum Hatice
Hanım'ın ruhu için fatiha 1857].*

Burada bir evin altında Hüsameddin
Ağa'nın hayır eseri olan çeşme üzerinde
yazılı olan tarih şudur:

Menba'-ı ihsan Hüsâmeddîn Ağa

Ya'nî ser-şâhinci-i âlî-cenâb

Hayra sâ'î lütf-ü cârî pür-kerem

Eyledi bu çeşmeyi icrâ o zât

Cûybâr-ı feyz-i üstâd eyleyüb

Hân-kâh-ı Nakşibend-i dü cihan

Fikr ederken târihini Rüşdiyâ

Doldu tab'ima hemân bu vâridât

Geldi on iki imâm târih dedi

Oldu cârî çeşme-i aynü'l-hayât

Anlamı:

Lütuf kaynağı Hüsameddin Ağa

Yani baş Şahin'ci cömert

Hayır için çalışan, devamlı lutf eden

O kişi bu çeşmeyi yaptı

Susamışları bol su ile sulayıp

Nakşibenî dergâhını iki cihanda

Rüşdî, tarihini düşünürken

Aklıma geldi hemen bu düşünce

On iki imam geldi tarih dedi

Hayatın ta kendisi oldu bu çeşme

Çeşmenin yanındaki Nakşibendî

*Tekkesi'nin kapısı üzerinde yazılı olan ta-
rih aşağıdadır:*

*Şeyh Hüseyin-i Nakşibendî muktedâ-yı
asfiyâ*

Nice müdded gûşe-i vahdetde uzlet eyledi

Mürşid-i kâmil idi haylî maârif ehlini

Himmet ile mahrem-i sırr-ı hakikat eyledi

Da'vet olunca hitâb-ı irca'-i hazrete

Rûh-ı pâki âlem-i lâhûta rihlet eyledi

Dedi târin-i nâsa hatif fevtinin târihini

Nakşibendî Hâcî Dede azm-i cennet eyledi

1173

Anlamı:

*Örnek alınan azizlerden Nakşibendî şeyhi
Hüseyin*

Uzun süre, تنها köşede yalnız kaldı

*Birçok bilgi sahibine doğru yolu gösteren
şeyh idi*

Gizli sırrın mahiyetini çalışarak buldu

Hitab için davet edilince Huzura

Temiz ruhu ahiret alemine göçtü

İnsanlara ölüm tarihini gâipten söyledi

Nakşibendi Hacı Dede Cennet'e niyet etti

1759

Türbenin içerisinde 1778'de vefât
eden Şeyh Mehmed Fahri Efendi ile

1759'da vefât eden Şeyh Fevzi Efendi
gömülüdür. Yine türbede tekkenin ikin-
ci derecede kurucusu Şeyh Mehmed

Sâdık-ı Erzincânî halifelerinden, Kırka-
ğaçlı Mehmed Emîn Efendi'nin yeri-
ne geçmiş halifesi Bergamalı Şeyh Hacı

Hâfız Efendi'nin ölüm tarihi aşağıdadır:

Pîşvâ-yı sâlikân-ı râh-ı tahkîk-i Hudû

Post-pîrâ-yı tecellî-hâne-i rüşd-ü kemâl

*Şeyh-i kâmil hâdî-i râh-ı kadîm-i
nakşibend*

Hazret-i Hâfız Mehmed Haydar etdi irtihâl

*Ser-be-ceyb-i inzivâ meşgûl-ü zikrullâh
iken*

Rûhuna bu câygâh oldu güzergâh-ı visâl

Kırkağaçlı Şeyh Mehmed nâm zât-ı ârifin

Câ-nişîn-i dergeh-i feyzi idi bir nice sâl

*Zikr-i zenbûrî kolundan neş'e-yâb-ı aşk
olub*

*Nûşgâm-ı şehd-i vahd olmuşdu ol şîrîn-
hisâl*

Feyz-i ruhânîsi olsun cilve-pîrâ-yı vücûd

*Cümle-i ashabı hakkında el-yevmi'ül-
zevâl*

İrtihâlinde dedim târih-i cevherdârını

*Hû deyüb Hâfız Efendi oldu Hak-bîn-i
Cemâl*

1307

Anlamı:

Müridlerin başı, yolun sınırını inceleyen

*Makamı süsleyen, doğru yolda olgunlaş-
ma yeri*

*Nakşibendî'ye ulaşan yolun önderi olgun
şeyh*

*Hafız Mehmed Haydar Hazretleri
Dünya'dan göçtü*

*Başını öne eğip inzivaya çekilmiş Allah'ı
zikr ederken*

*Ruhuna bu makam, hakka vasıl olma yolu
oldu*

*Kırkağaçlı Şeyh Mehmed adı bu bilgin ki-
şinin*

*Yıllarca feyz dergâhında şeyhlik yapmıştı
Zenbûrî kolundan zikr edip gönülden aşık*

olup

*Gamları Allah'ın balı gibi içmişti o şirin
huylu*

*Ruhunun feyzi hoş görünerek var olsun
Günün sonunda bütün sahâbeleri hakkın-
da*

Vefâtında değerli tarihini dedim

*Allah diyerek Hâfız Efendi hakkın güzelli-
ğini gördü*

1889

Tembel Hacı Mehmed Efendi - Atlama Taşı

Burada 1719'da yapılmış ve sonradan
yanmış olan, Hacı Mehmed Efendi adına
kayıtlı bir cami arsası vardır.

Bu yerde Mutfak Sorumlusu Hacı Se-
lim Ağa'nın hayır eseri olan kütüphane
ile okul vardır ki kütüphanenin kapısı
üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

*Cenâb-ı umde-i erkân-ı devlet mefharü'l-
eşbâh*

*Sütûde menba'-ı lütf-u mürüvvet zât-ı âlî-
câh*

*Emîn-i matbah-ı şâhenşehî Hâcî Selîm
Ağa*

Ki evsâf-ı cemîli tâ olmuş zîver-i evvâh

Edüb ilm-i şerîfe izzet-ü erbâbına ikrâm

*Mükemmel bir kütübhâne binâ eyledi li-
vechillâh*

*Sıgâr-ı ümmete mekteb kibârına
kütübhâne*

*Binâsına muvaffak oldu ol sâhib-dil-i
âgâh*

*Edüb her harfi evrâk-ı kitâbınca sevâb
ihşân*

*Dü âlemde murâdın vere Hak bir sûret-i
dil-hâh*

*Du'â-gûsu dedi itmâmının târihini Tevfik
Zihî dârü'l-kütüb açdı mükemmel eyleye*

Allâh

1196

Anlamı:

*İtimada şayan, devlet ileri gelenlerinden,
iftihar edilen*

*Lütufları övünç kaynağı, iyiliksever, yük-
sek rütbeli*

*Padişahın mutfak sorumlusu Hacı Selim
Ağa*

Ki güzel vasıfları ağızların süsü olmuş

Mübarek ilmi, değerli ehline ikram edip

Allah için mükemmel bir kütüphane yaptı

*Küçük ve büyük okul öğrencilerine kütüp-
hane*

Binasını yapmayı başardı, o dinini bilen

*Her basılı ve yazılı kitabı sevap için lutf
edip*

*İki alemde gönlünün arzusunca muradını
verisn Allah*

Duacısı Tevfik, inşâsının bitiş tarihini dedi

*Ne güzel kütüphane açtı, mükemmel et-
sin Allah*

1781

Buradaki okul Mülkiye Ortaokulu iken 1893 yılında kız ortaokuluna dönüştürülmüştür. Kapısı üzerinde [Hayrüküm men ta'allümül-Kur'ân ve âlemehû] [Anlamı: Sizin hayırlınız Kuran öğrenen ve öğretendir] hadisi yazılıdır. Kapının iki tarafında iki küçük çeşme vardır. Sol taraftakinin üzerinde [ve sakîhum Rabbühüm şarâben tahûrâ] [Anlamı: (İnsan / 21) Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir] âyeti ile sağdakinin üzerinde [Aynen yeşrebu bihâ tesmî-i selsebilâ] [Anlamı: Bir pınar ki Allah'ın kulları ondan içer, onu (istedikleri şekilde) fışkırtıp akıtırlar (insan / 6)] âyeti yazılıdır. Burada bulunan harap bir çeşme üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Fahr-i selâtîn-i cihân âb-ı bürûc-u Osmâniyân
Şâhenşeh-i kişversitân Hân Ahmed-i vâlâ-cenâb
Ol merd-i rûşen mihr-i münîr dünyâyâ verdi zîb-ü fer
Etdi cihânı ser-te-ser hayrât ile pür âb-ünâb
Evlâd ve ensâbiyle hep sa'-ı hayrât eyleyüb
Olmak da carî su gibi devrinde her kâr-ı savâb
Sultân Süleymân'ın ümm-i mekârim-perveri
Âbâd edüb bu çeşmeyi kıldı itâsın kâm-yâb
Yâ Rab bu dil-cû çeşmesâr oldukca böyle hoş-güvâr
Devletle olsun ber-karâr ol bânû-yu iffet-me'âb
Bu mısra'-ı bâlâ ile Rahmî dedi târihini
Sultân Süleyman valdesi etdi icrâ âb-ı nâb
 1131
 Anlamı:
Osmanlılar'ın itibarlı, şerefli yıldızı, cihan sultanı
Şahlar şahı, memleketin yüce şahsiyeti, Ahmed Han
O güleryüzlü yiğidi, nur saçan güneşi, dünyayı aydınlattı
Temiz su ile baştan başa dünyaya hayırlar yaptı
Soyu ve evlatlarıyla hep hayırlar yapmak için çalışıp
Akan su gibi olup devrinde her sevabı elde edip
Sultan Süleyman'ın kerem sahibi cediti
Bu çeşmeyi imar edip susayanları bahtiyar etti
Allahım, bu gönül çeken çeşme böyle lezzetli oldukça
Kararları saadette olsun o iffetli kadının
Bu güzel mısra ile Rahmî dedi tarihini
Sultan Süleyman'ın annesi bu berrak suyu getirdi
 1718

Camiyi yaptıranın mezar taşında olan yazı şudur: [Merhum Hilmi Mehmed Efendi'nin ruhu için fatiha 1726]

Süleyman Ağa

Burada Divitdar Şeyh Mustafa Efendi'nin yaptırmış olduğu bir cami vardır. Bu kişinin türbesi caminin içerisindedir ve üzerinde aşağıdaki beyitler yazılıdır:

Âlem-i kudse gidüb Şeyh Mustafâ
Zâkir-i Mevlâ olan merd lâ-cerem
Rûh-u rûhâniyyet-i zikri ânın
Merkadinde oldu envâr lâyiha
Gülşen-i cennetden alır râyiha
Olmaya mı misk-i anber fâyiha
Sor anı sen âlime ve sâlihe

Anlamı:

Şeyh Mustafa kutsal aleme gitti
Allah'ı zikreden dürüstlüğü şüphesiz
Ruh ve ruhlar alemi onun andığı
Kabrinde yazılar aydınlandı
Cennet'in gül bahçesinden hoş kokular alır
Güzel amber kokusu olmasın mı
Alimlere ve iyi ahlak sahiplerine onu sor

Türbenin penceresi üzerinde yazılmış olan beyitler aşağıdadır:

Ağlamaktan yazamaz hüsn-ü kalem
Âh yâ Şeyh Mustafâ hû diyerek
Düşdü ye's-ü mâtemi her nâiha
Eyledi eş'âr-ı târih nâyiha
Rûh-ı pâk-i Mustafâ ra-fatihâ
 1067

Anlamı:

Güzel kalemim ağlamaktan yazamaz
Ah Şeyh Mustafa, Allah diyerek
Düştü keder ve mateme her ağıtla
Şairler yasla tarihini yazdılar
Mustafa'nın temiz ruhuna fâtiha
 1655

Kapısı üzerinde [Hüve'l-hallâku'l-bâkî (Sonsuz yaratıcı olan sadece odur)] ibâresi yazılıdır. Caminin mezarlığına bitişik kapısı yanındaki çeşme üzerinde [ve mine'l-mâi külli şey'in hayyin] [(nur - 45) Allah, bütün canlıları sudan yarattı] ayeti yazılıdır.

Burada Tophanelizâdelerin bir çeşmesi vardır ki üzerinde şu ibare yazılıdır: [Tophâneli-zâdelerin ruhları için el-fâtiha sene 1140 (Tophanelizâdelerin ruhları için fâtiha 1727)]

Hacı Hesnâ Hâtun

Burada Hacı Hatice Hesnâ Hâtun'un hayır eseri olan cami vardır. Bu cami 1889 yılında oluşan Kaptan Paşa ve Sultan Tepesi yangınında tamamen harap olmuştur. Merhumun türbesi de yanmış, ancak bu kez çevresi kârgir ve üstü açık

olarak yapılmıştır. Türbesinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Beni kıl mağfired ey Rabb-i Yezdân
Gelüb kabrim ziyaret eden ihvân
Rûhuma bir Fatihâ-i şerîf ede ihsân

Anlamı:

Cenab-ı Allah benim günahlarımı bağışla
Gelip kabrimi ziyaret eden dostlarım
Ruhuma bir fâtiha ihsan etsinler

Sultan Tepesi

Sultan Tepesi denilen yer, bir tepe üzerinde yapılmış binalardan oluşan bir bölgedir. Üsküdar'ın kuzey tarafında bulunur. Bu tepenin kuzey tarafı Boğaz'a ve poyraz yönüne baktığından havası çok sert ve manzarası çok güzeldir. Burada Arslan Ağa Çeşmesi ve bir Nizâmiye Karakolu ile bir de mescidi vardır. Yanında ise tarihsiz bir namazgâh bulunur.

Arslan Ağa'nın çeşmesi üzerinde [Sâhibü'l-hayrât olan Arslan Ağa'nın ruhu için 1056 (Hayır sahibi Arslan Ağa'nın ruhu için 1646)] ibâresi yazılıdır.

Burada, Abdülbâkî Efendi adında bir hayır sahibinin yaptırdığı bir cami vardır. Kapısı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Şu yerde var idi evvel zamandan bir ibâdetgâh
Harâb olmuşdu sonra korkulurdu indirâsından
Otuz yıldır derûnunda edâ-yı farz olunmazdı
Cemâat girmez olmuşdu ana havf-u hırâsından
Bu kerre lûtfedüb bir sâhib-i hayr-ı himempîrâ
Yapıldı nev-be-nev oldu metîn eski binâsından
Güzel inşâ edildi resmi çok dil-nişîn oldu
Bu a'lâ bir eserdir hüsn-ü himmet muktezâsından
Yine ta'mîr olundu müjde bu ma'bed esâsından
 1292

Anlamı:

Burada eski zamanda bir ibadetgah vardı
Sonra harap olmuştu, korkulurdu yıkılmasından
Otuz yıldır içinde farzlar eda edilmezdi
Harabesine cemaat korkudan giremez olmuştu
Bu defa bir himmetli hayır sahibi lutf edip
Yapıldı, yep yeni oldu, eski binasından sağlam
Güzel inşa edildi görünümü çok hoş oldu
Bu, güzel himmet sayesinde yapılan nefis bir eserdir
Müjde, gene tamir oldu bu mabed temelinden
 1875

Bu tarihin alt tarafında da ilk yapımında Cevrî Efendi'nin söylemiş olduğu tarih yazılıdır:

*Niyet-i ihlâs ile bir ehl-i hayr
Eyledi emr-i resûle iktidâ
Sa'y edüb bu ma'bedin bünyâdına
Yapdı yümn-ile kabûl etsün Hu'dâ
Hayr-ı bâkî oldu bu câmî deyüb
Eylesünler kudsiyân dâ'im nidâ
Hak vere bânîsine ecr-i azîm
Farzı beş vaktin olundukca edâ
Fikr edüb târihini Cevrî dedi
Beyt-i tâ'at ma'bed-i ehl-i Hu'dâ
1054*

Anlamı:

*Temiz niyetle bir hayır sahibi
Allah'ın emrine tabi oldu
Bu mabedin canlanmasına çalışıp
Yaptı, bereketle kabul etsin Allah
Hayır kalıcı oldu, bu cami diyerek
Melekler daima seslensinler
Allah yapana büyük mükafat versin
Beş vakit farz kılındıkça
Cevri, akıl edip tarihini dedi
Mabet Allah'a ibadet yeridir
1644*

Yakınında bir de okulu vardır.

Gene Hacı Hesnâ Mahallesi'nde Şeyhülislâm Mirzazade Şeyh Mehmed Efendi adındaki kişinin hayır eseri olan cami bulunmaktadır. Ölümüne kendi adı olan [Şeyh Mehmed Efendi 1734] ibâresi ile tarih düşürülmüştür.

Camide cuma namazları kılınması için "Padişahın maiyetine sunulmasına ve yukarına izni hümâyûnum olmuştur" diye padişah hattı yazılı olan dilekçe ile cuma namazı kılınmasına padişahın izninin bulunduğunu belirten bir manzûme, birer levha ile duvara asılmıştır:

Suret-i Arzuhal

*[Ma'rûz-u dâ'î-i hâsları budur ki
Mahmiye-i Üsküdar hamiyet ani'l-ekdâr
mahallâtından Hâce Hâtûn Mahallesinde
hûdâîleri Devlet-i Âliyelerinde bir
mescîd-i şerîf binâsına muvaffak olub
mescîd-i mezbûrun salât-ı cum'a ve salât-ı
îdeyn ikâmetine müsâadesi olmağın
mescîd-i mezkûrda minber vaz' olunub
hutbe ve salât-ı cum'a ve salât-ı âyediyn
ikâmetine izn-i hümâyûnlannı müfîd
hatt-ı hümâyûn-u sa'âdet-makrûnları ile
bâlâ-yı 'arz-ı hâlimi tezyin ve teşrîf-i iclâl
buyurmaları müstedâ-yı da'î-i hâslarıdır.
Bâkî ferman kerâmetlü şecâatlü diyânetlü
mehâbetlü efendimindir.]*

*ed-Dâ'î Şeyh Mehmed
'ufiye 'anh*

Sûret-i Manzume

*Mîrzâzâde fâzıl-ı rahle
Müftî-i dehr âlem-i mille
Görüb bir gece bir mübeşşire kim
Hayr-ı dâreyn andadır cümle
Ya'nî bu buk'a-i mübârekede
Seyyidü'l-halk sâhibü'l-hulle
Oldu bir demde cilve-kerâma
Nur ile doldu oldu pür-şu'le
Ol lisân-ı fâsîh-i hak-gûdan
Cereyan etdi mebhas-ı hüлле
Ma'nâ-yı hülleti su'âl etmiş
Hâlin almış o sâhibü'l-vusla
Oldu hayli zamân bu rü'yâ
Hâlet-engîz evhâd-ı sebîle
Âkıbed oldu âna ol hâlet
Vaz'-ı mescîd bu buk'aya 'ile
İşidince bu ma'nâ-yı ilmi
Ol fakr-ü hakîr zevk ile
Eyleyüb işbu kıssaya îmâ
Kâfiye teng iken bilâ-mühle
Feyz ü ilhamla dedi târih
Câmi-i nûr mescidü'l-hasla
1143*

Anlamı:

Dilekçe Yazısı

*[Duacı has kulunuzun dilekçesidir ki,
Üsküdar şehrinin hamiyet bekleyen ma-
hallelelerinden Hacı Hatun Mahallesinde
bu duacıları yüce devletimizde bir mescit
yapmayı başarmış olup bu mescitte cuma
namazı ve bayram namazı kılınmasına
izin verilmesi için bu mescide minber ko-
nularak hutbe ve cuma namazı ve diğer
namazların kılınmasına padişah izinini
içeren yazılı padişah emrini müsaadeleri-
ne mazhar ile yüce padişahımızın dilekçe-
mi cevaplayarak şereflendirmelerine mü-
sadeyi içeren hususlardır. Ferman, kerem
sahibi, cesur, dindar, azametli efendimin-
dir.]*

Duacınız Şeyh Mehmed

Allah'ın rızasıyla

Manzume Yazısı

Mirzazade faziletli ruhla

Dünya cemaatine fetva veren

Görüb bir gece bir müjdecî kim

Ondadır iki dünyanın tümü

Yani bu mübarek toprakta

Halkın efendisi, cennet elbisesi sahibi

Oldu bir anda keramet göründü

Nur ile doldu pırıl pırıl

O düzgün lisanla doğruyu söyleyen

Aktı o sözler özellekle

Dostluğun anlamını sormuş

O fırsat sahibi halini almış

Bir hayli zaman geçti, bu rüya

Çeşitli durumlarda, tek sebil

O durum ona akıbet oldu

Mescid koydurmak bu toprağa olsun

Duyunca bu ilmin anlamını

O fakir ve aşağı görülenler, zevk ile

Bu hikayenin dolaylı anlamını

Kafiye denk gelirken çivisiz (17)

Esinlenen bilgiyle dedi tarihini

Hükümdar mescidiyle nurlu cami

1730

(17) Çivisiz: Elifsiz

Gene Sultan Tepesi'nde Darphane Sorumlusu iken 1753 yılında Sadrâzam kâhyalığından beylik ile Maraş Valisi olan Abdullah Paşa'nın hayır eseri olan mescit vardır. Bu kişi Maraş'ta gömülüdür.

Bu mescidi 1752 yılında yeni baştan inşa ve yenileyerek Nakşibendi Tarikatından Hacı-Hoca denilmekle tanınan Şeyh Seyit Apdullah Efendi adındaki kişiye devretmişlerdir.

Bundan başka Sultan Tepesi yakını ve civarında Mumcu-başı Mehmed Ağa tarafından zeminden yüksek olarak yapılmış bir mescid daha vardır. Yaptıranın kabri belli değildir.

Çingene Fırını

Bu yerde Kadı Alâeddin Efendi'nin hayır eseri olan mescit vardır. Bu kişi 1591 se-nesinde ölmüş ve mescidine gömülmüştür. Minberini İmamzade olarak bilinen Mustafa Efendi adındaki kişi koydurmuştur. Yakınındaki okulu Arpacılar Kethüdâsı Hacı İsmail Ağa yaptırmıştır. Bir süre sonra Diyarbakırlı Seyit Feyzullah Efendi bu mescidi zâviyeye çevirmiştir. Bu kişi 1640 tarihinde ölmüş ve oraya gömülmüştür.

Çınar

Çınar Yokuşu'nda Hacı Halil Ağa'nın 1776 tarihinde yaptırmış olduğu çeşme vardır. Bu çeşme 1844 yılında Çeşnigir Ustası Nazenin Kalfa tarafından çok güzel bir şekilde tamir edilmiş ve üzerine aşağıdaki tarih yazılmıştır:

*Bânîsi oldu mukaddem çeşmenin Hâci
Halil*

*Nice dem nûş eyledi atşân bu âb-ı Zemze-
mi*

*Bir vakit oldu harâb ol kalmadı sudan eser
Hâzenle yâd olmuşken olmadı çokdan
beri*

Çâşnigîr Ustayı yâd etmek için ehl-i zemîn

Mehd-i ulyâ-yı adâlet eyledi ta'mîrini

Gel buyur iç oku bir fâtihâ üç ihlâs ile

Kılasın firdevs-i ulyâda münâsib meskeni

Söyledi ta'mîrine târihini gayet Nazîf

Kıldı carî Nâzenîn Usta bu ayn-i Zemzemi

1260

(Devam edecek)

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Şehrin Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar

Yazan: Prof. Dr. Celal Esat Arseven
Günümüz Türkçesine Çeviren: H.Veysel Güteryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Vlagerna (Blakhernae) Kilisesi

Ayasofya'dan sonra tarihte en çok ismine rastlanılan kiliselerden biri de Vlagerna (**Blakhernae**) kilisesidir. Bu kilise Balat'ın yukarısında ve İmparator Sarayı civarındadır ve imparatorlara özgüydü. Bizans şehrinin korucusu sayılan Hazret-i Meryem'in Sen Nuka (**Saint Lukas**) tarafından yapıldığı söylenen resmi bu kilisede saklanıyormuş. Bu kiliseyi Lâtinler, Lâtin kilisesine çevirmişler ve burada bulunan kutsal ve değerli eşyaların çoğunluğunu Venedik'e götürmüşlerdi. Günümüzde bunlar Venedik hazînesinde bulunmaktadır. Türkler'in İstanbul'u fethinden önce Beşinci Yani Paleolog (**Ioannes Palaiologos**) devrinde büyük bir yangın bu kiliseyi yakmıştı. Yazar Françez'in (**Phrantzes**) yazdığına göre bu olay bir grszlk işareti olarak algılanmıştı. Fetihten seksen yıl sonra tanınmış seyyah «Ciliyus (**Gyllius**)» bu kilisenin kalıntılarını görmüştür. Günümüzde ancak bir ayazmadan başka bir şey kalmamıştır. Bu ayazma küçük bir yapının içerisinde. Eskiden imparatorlar Balat'taki sarayda tören düzenledikleri zaman, bu ayazmanın havuzuna girerek vücutlarını kutsal su ile kutsarlar ve orada dua ederlerdi.

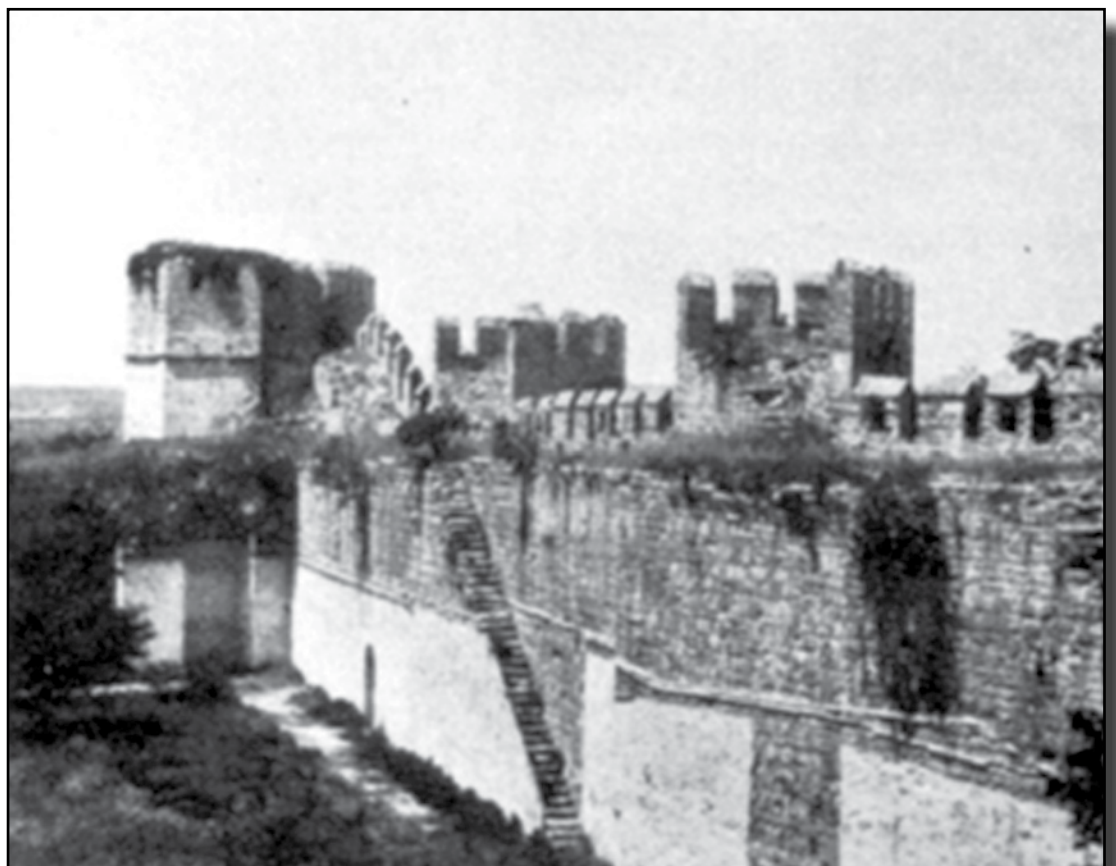
Ayazmanın suyu bir kemerin üstüne yapılmış olan Hazret-i Meryem resminin ellerinden akardı. Mösyö «Marrast» İmparator Konstantin Porfiroyanet'in (**Konstantinos Poryhyrogennetos**)

«Merasm» kitabından alarak yazdığı Esquisses Byzantines isimli eserinde bu ayazmaya ait aşağıdaki açıklamayı veriyor.

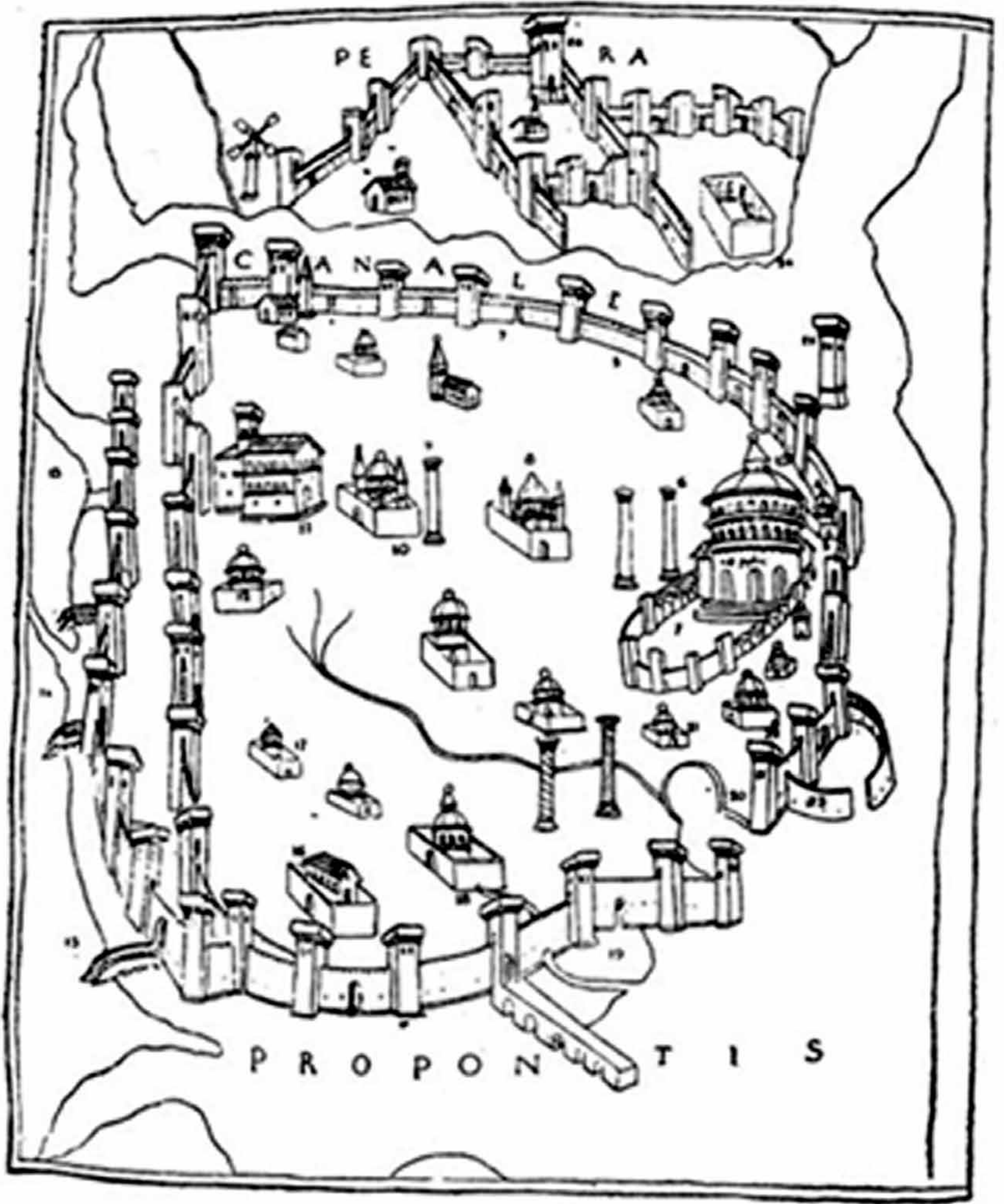
«İmparator çeşitli törenlerden sonra Hazret-i Meryem'e ait olan elbiseyi ziyaret edip kilisenin çeşitli yerlerinde dualar ettikten sonra yüksek bir odaya gelir orada bulunan resmi hamam hademeleri imparatorun elbiselerini çıkartarak Lentium denilen örtü ile örterler ve bu tören hadım ağaları tarafından yapıp sakallı ve bıyıklı hiç kimse hazır bulunamazdı. Sonra imparator kutsal hamama girer orada tasvirlerle dua eder ve oradan «natatorium» denilen bölüme

geçer ve protomebater (protembatarie) denilen baş hamamcı tarafından kutsanmış olarak sunulan suya üç kez dalıp çıkarak görevliler tarafından giydirilerek kiliseden ayrılırdı.»

- 1 Vlagerna (**Blakhernae**) Sarayının kapısı
- 2 Mese kapısı
- 3 Paskarya (**Pascaria**) kapısı
- 4 Aya Yorgi
- 5 Aya Dimitri
- 6 Jüstinyen'in (**Iustinianos**) Heykeli
- 7 Hipodrom
- 8 Pantokrator Kilisesi
- 9 Sekizinci Mihal'in (**Mikhail**) Heykeli

Vlagerna (Blakhernae) Kilisesinin günümüzden 100 yıl önceki durumu.

1422 yılında «Buondelmonte» tarafından yapılan İstanbul plânı.

(Arkangelos Mihal'in (**Mikhail**) önünde diz çökmüş durumda)

- 10 Aya Yani
- 11 İmparator Sarayı
- 12 Aya Markus
- 13 Aya Yani Kapısı
- 14 Lamidi Kapısı
- 15 Altın Kapı
- 16 Aya Yani Studion (**İmrahor**)

- 17 Aya Andrea
- 18 Peribleptos (**Sulu Manastır**)
- 19 Liman (Lânga)
- 20 Kondoskal (**Kondoskalion**)
- 21 Jüstinyen (**İustinianos**) Sarayı
- 22 Hürmüz Sarayı
- 23 Bukoleon Limanı
- 24 Tersane
- 25 Leandre Kulesi

26 İsa Kulesi (**Galata Kulesi**).

Gelecek Sayıda:
«Aya Andrea Kilisesi» Koca Mustafa Paşa Camisi ve Teotokos (Theotokos) «Meryem» veya «Aya Teodor Tetiron (Aya Theodore de Tiron)» Kalender Camisi